

TNO-rapport 19859/11336/LAS/mcb

De effecten van JOBS op de activering van werkloze moeders met jonge kinderen.

Arbeid
Polarisavenue 151
Postbus 718
2130 AS Hoofddorp

www.tno.nl/arbeid

T 023 554 93 93
F 023 554 93 94

Datum 31 januari 2007

Auteurs Suzanne Lagerveld
Veerle Brenninkmeijer
Femke Bennenbroek
Jenny Huijs
Ferko Öry

m.m.v.
Daan Ooms en Mindel Mozes

Alle rechten voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor Onderzoeksopdrachten aan TNO, dan wel de betreffende ter zake tussen partijen gesloten overeenkomst. Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belanghebbenden is toegestaan.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Doel en vraagstelling onderzoek.....	7
1.2 Leeswijzer.....	8
2 De leefsituatie en activering van bijstandsmoeders: een literatuuronderzoek	9
2.1 De methode.....	9
2.2 Discussie arbeidsparticipatie bijstandsouders.....	9
2.2.1 Voordelen arbeidsparticipatie.....	10
2.2.2 Nadelen arbeidsparticipatie.....	10
2.2.3 Invloed sociaal economische status (SES).....	11
2.3 Regelingen en wetten m.b.t. arbeidsparticipatie alleenstaande ouders	11
2.3.1 Wet Werk en Bijstand.....	11
2.3.2 Kinderopvang	12
2.3.3 Overige maatregelen gericht op bijstandsmoeders	12
2.4 Factoren van invloed op re-integratie bij werklozen in het algemeen	13
2.5 Obstakels voor moeders met jonge kinderen	14
2.5.1 Houding ten opzichte van werk	14
2.5.2 Eigen inschatting van de kansen op de arbeidsmarkt	14
2.5.3 Invloed achtergrondfactoren op kansen arbeidsmarkt	14
2.5.4 Kinderopvang/kinderen uit handen geven	14
2.5.5 Medische en psychosociale problemen.....	15
2.5.6 Combinatie werk en zorg.....	16
2.5.7 Moederrol vs. werknemerrol.....	16
2.5.8 Stereotiepen op de werkvloer.....	17
2.6 Conclusie	17
3 Op zoek naar een effectieve re-integratie en activeringsmethode voor bijstandsmoeders	19
3.1 Wat is JOBS?.....	19
3.2 Waarom JOBS voor moeders met jonge kinderen?	21
4 Effectiviteit van JOBS voor moeders met jonge kinderen: een experimentele studie	23
4.1 Inleiding.....	23
4.2 Methode	24
4.2.1 Onderzoeksdesign	24
4.2.2 Procedure	24
4.2.3 Interventie	25
4.2.4 Kenmerken proefpersonen.....	27
4.2.5 Vergelijking experimentele groep en controlegroep.....	29
4.2.6 Extra gegevens over uitstroom naar werk.....	30
4.2.7 Vragenlijsten.....	30
4.2.8 Statistische analyses.....	34
4.3 Resultaten	34
4.3.1 Analyse selectieve uitval	34
4.3.2 Effecten op re-integratie en activering.....	34
4.3.3 Effecten op mentale gesteldheid	40
4.3.4 Tevredenheid over JOBS	41
4.4 Conclusie	41
5 Literatuur	44

Samenvatting

Opzet van het project

Sinds de invoering van de Wet Werk en Bijstand is het aantal mensen met een bijstandsuitkering gedaald. Hoewel dit ook alleenstaande ouders betreft, ontvangen in half 2005 nog steeds bijna 90.000 alleenstaande ouders een uitkering (SZW, 2006). Het ministerie van SZW wil daarom meer zicht krijgen op de effectiviteit van methoden die naast de veranderde wetgeving de beoogde activering van alleenstaande ouders verder stimuleren.

In dit kader heeft de gemeente Rheden een project opgestart om de arbeidstoeleiding van alleenstaande moeders met kinderen in de leeftijd van 0 tot 5 jaar te vergroten. Het project is geïnitieerd door de gemeente Rheden in het kader van het 'Innovatieprogramma Werk en Bijstand 2004' van het Ministerie van SZW en is in samenwerking met TNO uitgevoerd.

Het project bestond uit verschillende onderdelen. Allereerst heeft TNO een literatuuronderzoek uitgevoerd om zicht te krijgen op kenmerken van de doelgroep en de arbeidsrelevante problematiek die zij ervaren. Ten tweede heeft TNO een aantal JOBS-trainingen verzorgd, waar 43 uitkeringsgerechtigde vrouwen uit de gemeenten Arnhem en Rheden aan hebben deelgenomen. Additioneel hebben 16 vrouwen met schoolgaande kinderen aan de training deelgenomen, maar zij participeerden niet in het onderzoek. Voor de JOBS-training is gekozen vanwege de positieve resultaten van "JOBS" bij verschillende groepen werklozen. Gekoppeld aan deze trainingen heeft TNO een onderzoek naar de effectiviteit van deze trainingen uitgevoerd. Ten behoeve van dit effectonderzoek is een controle groep gevormd via de gemeente Breda en de Stichting Thuiszorg Midden Gelderland. Alle deelnemers van de JOBS-groep en de controlegroep vulden drie maal een vragenlijst in over de periode van een half jaar. Daarnaast is gebruik gemaakt van de systeemgegevens van beide gemeenten en een referentiebestand uit Rotterdam.

Uitkomsten literatuuronderzoek

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat het hebben van werk over het algemeen positieve gevolgen heeft voor zowel ouders als kinderen. Toch worden er in de literatuur ook negatieve gevolgen genoemd, die zich vooral lijken te manifesteren wanneer bepaalde randvoorwaarden ontbreken, zoals kinderopvang en een positieve houding van de moeder ten aanzien van haar werk. Hoewel het merendeel van de vrouwen in de bijstand zeer gemotiveerd is om op termijn een baan te vinden en de bijstand te verlaten, ervaren bijstandmoeders diverse belemmeringen bij het vinden van werk. Gezien de aard en omvang van deze belemmeringen, lijkt het raadzaam om interventies ter bevordering van arbeidsparticipatie onder deze groep niet uitsluitend te richten op het stimuleren van vaardigheden en dwang (sollicitatieplicht), maar ook in het organiseren van randvoorwaarden (zoals kinderopvang). Bijstandsmoeders bewust maken van de eigen vaardigheden en mogelijkheden tot netwerken, het teweeg brengen van een attitude verandering ten opzicht van werken, het richting geven aan de toekomst en het leren omgaan met (en anticiperen op) obstakels zijn daarbij een speerpunten.

Uitkomsten effectiviteitsonderzoek

Uit de resultaten van het effectiviteitsonderzoek komt, tegen de verwachting in, op korte termijn geen eenduidig beeld naar voren. Zo blijkt dat JOBS voor moeders met kinderen onder de 5 jaar op korte termijn niet effectiever is in het vergroten van de uitstroom naar regulier werk dan de reguliere begeleiding. De controle groep behaalde hier zelfs betere resultaten.

Het beeld op de lange termijn is echter veelbelovend. Binnen 13 maanden zien we namelijk dat 30% van de JOBS-groep uit de uitkering is uitgestroomd en 20% van de JOBS-groep werk heeft gevonden. Hoewel deze lange termijn gegevens niet meer met de controlegroep te vergelijken waren, laat schatting op basis van econometrische modellen zien dat een dergelijk percentage beëindigde uitkeringen ruim twee keer zo hoog is dan kan worden verwacht bij vrouwen die reguliere begeleiding krijgen. Van de negen vrouwen uit de gemeente Rheden die meededen aan de training maar niet aan het onderzoek omdat de leeftijd van hun kinderen boven de 4 lag, hebben we ook uitstroomgegevens kunnen verzamelen. Zeven van deze negen vrouwen was binnen een half jaar uitgestroomd, hetgeen suggereert dat JOBS op korte termijn zeer effectief is voor de groep moeders met schoolgaande kinderen. Om hier betere uitspraken over te kunnen doen is echter onderzoek onder een groter aantal vrouwen nodig.

Wanneer we naar de overige uitkomstmaten kijken (factoren die het vinden van werk beïnvloeden en mentale gesteldheid) zien we dat de JOBS training alleen effectiever is dan de controlegroep wat betreft de werkzoekactiviteiten op de korte termijn (binnen 1 maand). De controle groep blijkt effectiever met betrekking tot het omgaan met tegenslag op de lange termijn en de ervaren opvoedingsstress op de lange termijn.

Op de variabelen 'attitude ten opzichte van werk en werk zoeken', 'competentie beleving ten aanzien van werk zoeken', 'ervaren bezwaren om te werken', 'de intentie om werk te zoeken', 'competentiegevoel ten aanzien van de opvoeding' en 'depressie' vinden we geen significante verschillen tussen de groepen.

Tot slot

We kunnen concluderen dat het inzetten van JOBS bij werkloze vrouwen met kinderen tot 5 jaar een zinvolle interventie is, maar dat re-integratie-effecten pas binnen een jaar kunnen worden verwacht. Dit is consistent met het beeld dat deze specifieke doelgroep veel diverse serieuze belemmeringen ervaart. Het is dan wellicht ook niet reëel om effecten op de korte termijn te verwachten. Voor bijstandsmoeders met schoolgaande kinderen kunnen wel binnen een half jaar effecten van JOBS worden verwacht.

Voor eventueel vervolgonderzoek kunnen we de volgende aanbevelingen doen:

- Een onderzoeksperiode van minimaal 1 jaar.
- Uitbreiden van de onderzoeksdoelgroep naar vrouwen met kinderen boven de 4 jaar.
- Goed registeren van sollicitatieplicht (of afspraken daaromtrent tussen de bijstandsmoeder en de gemeente) en de ontvangen begeleiding.
- Vervolgonderzoek met een gerandomiseerd design op te zetten, om daarmee met meer zekerheid effecten aan een bepaalde begeleiding toe te kunnen schrijven.

1 Inleiding

Het kabinet heeft de afgelopen jaren verschillende wetten en regelingen ingevoerd om de arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders te stimuleren. Deze regelingen hebben onder andere betrekking op uitkeringen, kinderopvang, scholing, heffingskortingen en het stimuleren van deeltijdarbeid (zie ook hoofdstuk 2). De in 2004 ingevoerde Wet Werk en Bijstand (WWB) lijkt een daling van het aantal mensen met een bijstandsuitkering te bewerkstelligen, ook onder alleenstaande ouders. Ruim een jaar na invoering van de wet hebben echter nog bijna 90.000 alleenstaande ouders een uitkering. Voor zowel beleidsmakers als uitvoerders is het derhalve van belang zicht te krijgen op de effectiviteit van methoden die naast de nieuwe wet, de beoogde activering van alleenstaande moeders verder stimuleren. Volgens de staatssecretaris dient de uitvoering van de wet ook verder verbeterd te worden (zie hoofdstuk 2).

Daarom is de gemeente Rheden, in samenwerking met TNO Kwaliteit van Leven/Arbeid (hierna: TNO) en de gemeente Arnhem, in 2005 een nieuw project gestart specifiek gericht op deze vraag. In dit project kregen werkloze moeders met jonge kinderen een door TNO doorontwikkelde interventie aangeboden (JOBS, zie hoofdstuk 3) en werd de effectiviteit van deze training wetenschappelijk onderzocht.

Het project is geïnitieerd door de gemeente Rheden in het kader van het 'Innovatieprogramma Werk en Bijstand 2004' van het Ministerie van SZW en sluit aan bij twee van de vier prioritaire thema's van dit programma, te weten "Werk Centraal" en "Aanpak onderkant klantenbestand". De JOBS-training richt zich namelijk op de uitstroom naar duurzaam, regulier werk door middel van het versterken van psychische hulpbronnen (zoals zelfvertrouwen en motivatie). Daarnaast kan de doelgroep van dit project (veelal alleenstaande) ouders met jonge kinderen) voor een groot deel worden aangemerkt als onderkant van het klantenbestand. Ruim de helft van deze groep werkt namelijk al langer dan drie jaar niet en ondervindt specifieke hindernissen in het zoeken naar en vinden van werk. Dit onderzoek sluit daarnaast aan bij het project 'Samen Starten': een omvangrijk landelijk project, gefinancierd door ZONMw, dat zich richt op de opvoedingsondersteuning van gezinnen met een langdurige achterstelling en financiële problemen. De uitkomsten van onderhavig onderzoek zijn van belang voor het project Samen Starten, aangezien het zicht zal geven op het sociale welbevinden van ouders én kinderen.

1.1 Doel en vraagstelling onderzoek

Het doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de effectiviteit van JOBS bij werkloze ouders met kinderen van 0 tot 5 jaar. Dit doel is in onderling overleg tussen TNO en de gemeente Rheden vastgesteld. Omdat uiteindelijk alleen moeders hebben geparticipeerd in het project, is de uiteindelijke focus van het project komen te liggen op de effectiviteit van JOBS voor werkloze moeders met jonge kinderen.

Om tot een effectieve activerende interventie voor moeders met jonge kinderen te komen, is allereerst van belang te onderzoeken welke factoren de re-integratie positief dan wel negatief beïnvloeden. Om goed zicht te krijgen op deze factoren voor deze specifieke doelgroep is een voorbereidende literatuurstudie uitgevoerd naar de leefsituatie van de doelgroep. Wanneer op basis van deze kennis een interventie wordt gekozen of bijgesteld zodat deze aansluit bij de doelgroep (in dit project JOBS) is de volgende stap het onderzoeken van de effecten van deze interventie.

De onderzoeksvragen die daarom in dit project centraal stonden waren:

- Hoe is de leefsituatie van bijstandmoeders met jonge kinderen.
 - Welke obstakels ervaren zij om aan het werk te gaan? (literatuurstudie)
- Hoe effectief is de JOBS training voor werkloze vrouwen met kinderen tot 5 jaar?(effectonderzoek)

Deze onderzoeksvragen staan in de hoofdstukken 2 (literatuurstudie) en 4 (effectonderzoek) nader uitgewerkt.

1.2 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt verslag gedaan van de bevindingen van het voorbereidend literatuuronderzoek uitgevoerd naar de leefsituatie van de doelgroep. In hoofdstuk 3 wordt de inhoud van de JOBS training beschreven en de keuze van de gemeente Rheden voor deze interventie toegelicht. De effecten van de JOBS trainingen worden in hoofdstuk 4 besproken. Na een korte inleiding wordt de methode van dit experimenteel onderzoek uitgelegd. Hierna volgen de resultaten van het onderzoek en de JOBS training voor moeders met jonge kinderen.

2 De leefsituatie en activering van bijstandsmoeders: een literatuuronderzoek.

In dit hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste bevindingen van het literatuuronderzoek gericht op de leefsituatie van de doelgroep. De kennis uit deze literatuurstudie is vervolgens geïncorporeerd in de al bestaande JOBS training, om zo optimaal bij de doelgroep aan te sluiten. Ook heeft de literatuurstudie input gegeven voor het construeren van de vragenlijst. Tevens wordt een kader geboden voor de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

In de bespreking van het literatuuronderzoek komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan de orde:

- De discussie omtrent arbeidsparticipatie van bijstandsouders.
- De regelingen en wetten met betrekking tot arbeidsparticipatie van bijstandsouders.
- Factoren van invloed op re-integratie van werklozen in het algemeen.
- De obstakels van ouders met jonge kinderen bij het zoeken van werk.

2.1 De methode

Voor het literatuuronderzoek is gebruikt gemaakt van verschillende zoekmachines (Psychinfo en Google (scholar)) waarbij nationale en internationale wetenschappelijke artikelen, boeken en nationale ‘grijze literatuur’ tot eind 2005 zijn meegenomen. Hierbij is gebruik gemaakt van verschillen (combinaties van) zoektermen waaronder: single mothers employment, maternal employment obstacles, employed mothers (en de Nederlandstalige equivalenten daarvan). Daarnaast zijn nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot wetgeving en uitstroomcijfers tot en met 2006 verwerkt. Een overzicht van de geraadpleegde literatuur voor de conclusies is te vinden in hoofdstuk 5.

2.2 Discussie arbeidsparticipatie bijstandsouders

De sollicitatie/arbeidsplicht voor bijstandsouders, en dan met name voor alleenstaande bijstandsmoeders, is al jaren een belangrijk discussiepunt binnen de sociale zekerheid. In deze discussie komen verscheidene voor- en nadelen van de arbeidsparticipatie van bijstandsmoeders/ouders voor henzelf en voor hun kinderen naar voren. Aan de ene kant wordt de gewenste economische onafhankelijkheid van vrouwen genoemd (zie Marchand, 2003). Vrouwen die economisch afhankelijk zijn van hun partner gaan er veelal sterk in inkomen op achteruit, en worden vaak afhankelijk van een uitkering, wanneer zij door scheiding of vroegtijdig overlijden van hun partner alleen komen te staan. Daarnaast is vanuit het Nederlandse emancipatiebeleid het herverdelen van betaalde en onbetaalde arbeid een belangrijk punt (zie Marchand, 2003), evenals het bevorderen van maatschappelijke participatie van vrouwen. Het kabinet wil voorkomen dat vrouwen ‘langs de kant komen te staan’ en in een sociaal isolement raken. Het bevorderen van maatschappelijke participatie van vrouwen in een kwetsbare positie is een van de hoofddoelstellingen van het emancipatiebeleid van het kabinet (SZW, 2005).

Aan de andere kant bestaat in de Nederlandse cultuur het diep gewortelde gevoel dat moeders in ieder geval de eerste jaren zelf voor hun kinderen moeten kunnen zorgen. Veel mensen in Nederland, zowel vrouwen als mannen, hebben bezwaren tegen het uit handen geven van de zorg voor zeer jonge kinderen (Portegijs, Boelens & Keuzekamp, 2002; Portegijs, Boelens & Oltshoorn, 2004). In Nederland gaan vrouwen veelal minder werken als er kinderen komen (Portegijs, et al. 2004). Mannen blijven echter vaak evenveel of gaan juist meer werken wanneer zij jonge, nog niet schoolgaande kinderen hebben. Een ingang om deze overtuigingen te kunnen bijstellen is mogelijk te vinden in de Scandinavische landen waar door een langer zwangerschapsverlof met behoud van een hogere salarisaandeel, vrouwen makkelijker weer aan het werk gaan.

2.2.1 *Voordelen arbeidsparticipatie*

Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat de sociale structuur, ontwikkelingsmogelijkheden, de financiële voordelen en maatschappelijke status die werk bieden, over het algemeen in het belang zijn van zowel de betrokken ouders als hun kinderen. Het hebben van werk blijkt een positief effect te hebben op de (fysieke en mentale) gezondheid van de ouders en het welzijn van de kinderen (Verbrugge, 1983). Zo besteden gezinnen waarin de moeder werkt meer aandacht aan activiteiten met de kinderen (zoals lezen), hetgeen de ontwikkeling ten goede komt (Zick, Bryant en Österbacka, 2001). Aan de andere kant hebben kinderen van werkloze ouders een groter risico op sociaal-emotionele problemen en deviant gedrag dan kinderen van werkende ouders (McLoyd, 1989). Ook wordt de eerste groep kinderen meer geconfronteerd met fysieke en verbale agressie door de ouders en ondervindt deze groep meer mentale en fysieke gezondheidsproblemen (zoals depressie, eenzaamheid en verminderd zelfvertrouwen) en problemen bij de transitie van school naar werk (Flanagan, 1990; Galambos en Silbereisen, 1987; Hanish, 1998; McLoyd, 1989; McVicar, 2003; Perrucci, Perrucci en Targ, 1997).

2.2.2 *Nadelen arbeidsparticipatie*

Toch komt in de literatuur ook een enkele negatieve noot naar voren, zo worden negatieve gevolgen van het feit dat ouders werken voor het welzijn van de kinderen genoemd (zie Aalbers-van Leeuwen, van Hees en Hermans, 2002). Deze negatieve effecten lijken vooral voor te komen wanneer bepaalde randvoorwaarden bij het hebben van werk, ontbreken. Vandell en Ramanan (1992) benadrukken het belang van kinderopvang en de houding van de moeder ten aanzien van haar werk: als de moeder het werk zelf niet als zinvol ervaart en als er geen goede kinderopvang aanwezig is, dan vormt een werkende moeder (als de vader ook werkt) een risico voor de ontwikkeling van het kind. Van der Ploeg en Scholte (1990) noemen de betrokkenheid van de moeder bij het kind als belangrijke factor: het gaat erom dat de moeder betrokken is of blijft bij het kind. Peeters en Woldringh (1993) noemen dat buitenshuis werkende moeders veelal minder tijd met hun gezin doorbrengen. Daarnaast merken Aalbers et al. (2002) op dat er een piekbelasting ontstaat bij ouders in de leeftijd van 25 tot 45 jaar, met hoge eisen vanuit de relatie met de partner, het werk én het gezin. Deze druk kan leiden tot een gebrek aan tijd voor gezamenlijke activiteiten en stress bij de moeder, risicofactoren voor ontwikkelingsproblemen bij het kind.

2.2.3 *Invloed sociaal economische status (SES)*

In sommige onderzoeken wordt gevonden dat de mate waarin arbeidsparticipatie van moeder negatieve effecten heeft op kinderen (bijvoorbeeld op het gebied van zelfwaardering of cognitieve vaardigheden), afhankelijk is van de socio-economische status (o.a. Vandeel & Ramanan, 1992 en Bogenschneider & Steinberg, 1994). Een economische verklaring voor deze effecten is, dat bij gezinnen met een lage SES, de arbeidsparticipatie van de vrouw een financiële noodzaak is. Hoewel kinderen vanuit beide achtergronden het met minder aandacht van de moeder moeten stellen, wordt dit gemis in de lage SES gezinnen gecompenseerd door de voordelen van de noodzakelijke extra financiële middelen. De invloed van het werken van een moeder op haar kinderen blijkt echter slechts in beperkte mate afhankelijk van de sociaal economische status (SES) van het gezin. Er worden slechts kleine verschillen gevonden tussen de gevolgen van een werkende moeder bij kinderen uit gezinnen met een hoge SES en bij gezinnen met een lage SES (Van Houtte, 1998).

2.3 **Regelingen en wetten m.b.t. arbeidsparticipatie alleenstaande ouders**

Het kabinet heeft de afgelopen jaren verschillende wetten en regelingen ingevoerd om de arbeidsparticipatie van alleenstaande ouders te stimuleren waaronder de invoering van de Wet Werk en Bijstand en de Wet Kinderopvang. Hieronder staan deze maatregelen en enkele andere initiatieven beschreven.

2.3.1 *Wet Werk en Bijstand*

In 1996 werd de nieuwe Algemene bijstandswet (ABW) ingevoerd die alleenstaande bijstandsmoeders met kinderen boven de vijf jaar verplicht om werk te zoeken. Gemeenten kunnen hierbij op grond van individuele omstandigheden besluiten om alleenstaande moeders geheel of gedeeltelijk vrij te stellen van de verplichting om werk te zoeken. Uit onderzoek komt naar voor dat deze wet niet het gewenste effect heeft gehad. Struikelblokken die hiervoor genoemd worden, zijn onder meer een slechte afstemming van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en de bureaucratische rompslomp die men ervaart bij de beleidsinstrumenten op dit gebied (Knijn & Van Wel, 1999). Daarnaast waren de verwachtingen van gemeenten over uitstroom van bijstandsmoeders niet erg hoog en was hun beleid derhalve erg voorzichtig.

In 2004 is de Algemene bijstandswet (ABW) vervangen door de Wet Werk en Bijstand (WWB). Doel van de WWB is ondersteuning bij arbeidsinschakeling en verlening van bijstand door gemeenten. Oogmerk hierbij is om mensen op de kortste weg naar betaald werk te kunnen zetten. De rijksoverheid heeft in de wet vastgelegd waaraan gemeenten zich bij de uitvoering van deze wet moeten houden, maar de gemeenten zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering van de WWB. Tegenover minder regels van het rijk en meer eigen autonomie staan een eigen financiële verantwoordelijkheid voor het beperken van de instroom en het bevorderen van de uitstroom. In de WWB kunnen gemeenten ook alleenstaande ouders met kinderen onder de 5 jaar verplichten werk te zoeken.

Uit een brief die staatssecretaris Van Hoof naar de Tweede Kamer heeft gestuurd (SZW, 2006), blijkt dat de nieuwe bijstandswet een gunstige invloed heeft op de uitstroom uit de bijstandsuitkering en dat dit in het bijzonder geldt voor alleenstaande ouders. Gemeenten doen meer moeite om mensen met een uitkering aan werk te helpen en laten minder mensen toe tot de bijstand door een strengere controle aan de poort. Er blijken echter wel grote verschillen te bestaan tussen gemeenten voor wat betreft instroom en uitstroom. De staatssecretaris is dan ook van mening dat veel gemeenten de uitvoering van de WWB verder kunnen verbeteren.

2.3.2 *Kinderopvang*

In 2005 is de Wet kinderopvang ingevoerd. Enerzijds waarborgt deze wet de kwaliteit van de kinderopvang en het toezicht daarop: kinderopvangondernemers moeten zorg dragen voor verantwoorde kinderopvang en voor opvang in een veilige en gezonde omgeving. Anderzijds regelt de wet de financiering van de kinderopvang, waarbij uitgegaan wordt van financiering door zowel ouders, werkgevers als overheid. Om ervoor te zorgen dat ouders meer mogelijkheden krijgen om (toeleiding tot) arbeid en zorg te combineren, kunnen zij in aanmerking komen voor een inkomensafhankelijke tegemoetkoming/toeslag in de kosten door de overheid. Met de invoering van de Wet kinderopvang in 2005 is kinderopvang vooral voor de lagere inkomens goedkoper geworden.

Personen die onder de WWB vallen kunnen een tegemoetkoming aanvragen bij de gemeente voor kosten van kinderopvang, als ze een opleiding volgen (voor personen jonger dan 18 jaar), een re-integratietraject volgen, of betaald werk hebben.

2.3.3 *Overige maatregelen gericht op bijstandsmoeders*

Om de arbeidsmarktdeelname van vrouwen te bevorderen, is in de afgelopen jaren een aantal aanvullende wettelijke maatregelen genomen. Zo is de arbeidskorting verhoogd en zijn verschillende vormen van combinatiekorting ingevoerd om het fiscaal voordeel voor werkende vrouwen en hun partner te vergroten. Daarnaast zijn verlofrechten en het recht op vermindering (of uitbreiding) van de wekelijkse arbeidsduur wettelijk vastgelegd in respectievelijk de Wet Arbeid en Zorg en de Wet Aanpassing Arbeidsduur. Vanaf 2006 is bovendien de levensloopregeling gaan gelden, waarmee werknemers nog meer mogelijkheden krijgen voor het opnemen van (zorg)verlof.

In aanvulling op bovenstaande maatregelen zijn er verschillende projecten en lokale initiatieven opgestart gericht op de arbeidsparticipatie van bijstandsmoeders. Zo hebben er vanuit de Commissie Dagindeling meer dan 250 experimenten plaatsgevonden, gericht op een betere combinatie van arbeid en zorg. In deze projecten kwamen thema's aan de orde zoals afstemming van de tijden voor betaald werk, onderwijs, kinderopvang, buitenschoolse opvang, winkels, openbare diensten en vervoer. Doel hiervan was de afstand tot voorzieningen verkleinen en de bereikbaarheid van voorzieningen verbeteren (Commissie Dagindeling 1998: 55).

2.4 Factoren van invloed op re-integratie bij werklozen in het algemeen

Uit onderzoeken die zich richten op demografische variabelen komt naar voren dat een aantal kenmerken van de werkloze voorspellend zijn voor zijn/haar re-integratiekansen (Hekelaar, Zwinkels & Braat, 2006). Verminderde re-integratiekansen treden op bij onder andere: werkzoekenden met een lage opleiding, vrouwen, allochtonen, een langere duur van de werkloosheid en alleenstaande moeders met jonge kinderen.

Er zijn slechts enkele onderzoeken gedaan onder langdurig werklozen, waarmee zicht komt op factoren die voorspellend zijn voor een succesvolle re-integratie en die beïnvloedbaar zijn. TNO heeft bijvoorbeeld in samenwerking met de Vrije Universiteit een cohortstudie uitgevoerd naar mogelijke determinanten van werkzoekgedrag (Van Hooft, Born, Taris, van der Flier & Blonk, 2004; 2005; Van Hooft, Raes, Taris, Breninkmeijer & Blonk, 2003). Werkzoekgedrag (zoals solliciteren) is namelijk een belangrijke voorwaarde voor het vinden van werk. Uit het onderzoek komen verschillende factoren naar voren die direct of indirect van invloed zijn op werkzoekintentie en werkzoekgedrag (Blonk & Versteeg, 2002; Hooft, Born, Taris, van der Flier & Blonk, 2004). Het blijkt dat werkzoekgedrag en/of plannen om werk te zoeken worden vergroot door:

- Meer druk vanuit de omgeving (directe naasten en instanties) om werk te zoeken.
- Meer sociale steun.
- Minder ervaren belemmeringen, zoals leeftijd (te oud of te jong), zorg voor kinderen, de duur van de werkloosheid, en een gebrek aan opleiding.
- Meer toegekende waarde aan het hebben van werk.
- Een hoger zelfvertrouwen op het gebied van werk zoeken (self-efficacy).

Uit recent onderzoek onder langdurig werklozen (mannen en vrouwen) blijkt dat met name druk vanuit de omgeving (in de vorm van sollicitatieverplichting en de houding ten opzichte van een uitkering ontvangen) en zelfvertrouwen op het gebied van werk zoeken de sterkste voorspellers zijn voor het vinden van een baan (Blonk, 2006).

Of dit ook voor werkloze moeders met jonge kinderen opgaat, is vooralsnog onbekend. In de andere paragrafen van het literatuuronderzoek kan een nadere invulling van bovengenoemde factoren voor de specifieke doelgroep van moeder met jonge kinderen worden gevonden. Zo kan de invoering van de WWB, waarbij de doelgroep verplicht kan worden werk te zoeken, worden gezien als meer druk uit de omgeving. Het verminderen van belemmeringen kan bijvoorbeeld vorm krijgen door de ingevoerde Wet kinderopvang. Welke belemmeringen in de ervaring van de moeders een rol spelen lichten we in de volgende paragraaf nader toe.

2.5 Obstakels voor moeders met jonge kinderen

2.5.1 *Houding ten opzichte van werk*

Veel vrouwen in de bijstand blijken zeer gemotiveerd om op termijn een baan te vinden en de bijstand te verlaten (Knijn & Van Wel, 1999; Van Wel & Knijn, 2001): Ongeveer 2/3 van de bijstandmoeders wil graag een baan. Meestal niet nu, maar zeker wel op termijn. Een betaalde baan vinden zij weliswaar niet allesbepalend voor hun geluk, maar werk en onafhankelijkheid van een uitkering worden wel belangrijk gevonden. Houding ten opzichte van werk is dus voor de meeste bijstandmoeders geen obstakel.

Bij het zoeken of hebben van werk kunnen moeders met jonge kinderen echter diverse obstakels ervaren. Uit de literatuur komen de volgende obstakels naar voren:

2.5.2 *Eigen inschatting van de kansen op de arbeidsmarkt*

Uit onderzoek van Knijn en Van Wel (1999) komt naar voren dat veel bijstandmoeders twijfelen aan hun arbeidscompetenties (wat kan ik?) of weinig zicht hebben op wat voor werk ze zouden willen (wat wil ik?). Bij 1 op de 5 vrouwen is dit het geval. Bovendien voelt 1 op de 8 vrouwen zich echt kansloos op de arbeidsmarkt: ze zijn bang dat ze zonder begeleiding nooit een (leuke) baan kunnen vinden. Met name vrouwen van allochtone afkomst, vrouwen met weinig werkervaring, vrouwen met veel kinderen, of relatief 'oudere' vrouwen schatten hun kansen op de arbeidsmarkt laag in. Ongeveer 2 op de 5 vrouwen voorziet daarnaast problemen in het combineren van werk en zorg (zie ook hieronder).

Uit onderzoek komt bovendien naar voren dat vrouwen over het algemeen minder vertrouwen hebben in hun vermogen een (nieuwe) baan te zoeken en te vinden dan mannen (Malen & Stroh, 1998). Ze vertonen ook minder effectief werkzoekgedrag, zoals het inschakelen van hun netwerk (bijvoorbeeld vrienden en oud-collega's) voor het vinden van werk. Vrouwen zouden daarom ondersteund moeten worden bij het identificeren en inschakelen van hun netwerk.

2.5.3 *Invloed achtergrondfactoren op kansen arbeidsmarkt*

Uit een onderzoek onder bijstandmoeders in Eindhoven (Vriens en Hogervorst (1997) komen verschillende achtergrondfactoren naar voren die de kans op het vinden van werk verkleinen. Bijstandmoeders hebben veelal een laag opleidingsniveau (2/3 heeft de middelbare school niet afgerond) en een gebrek aan werkervaring (1/4 heeft nog nooit een baan gehad). Ook zijn ze redelijk lang werkloos (1/4 is al meer dan 10 jaar werkloos) en zijn ze relatief 'oud' (45 jaar en ouder).

2.5.4 *Kinderopvang/kinderen uit handen geven*

In een onderzoek van IJssels en Oudshoorn (1998) kwam naar voren dat een belangrijk obstakel voor moeders, het gebrek aan kinderopvang is. Daarnaast zijn ouders in Nederland, zoals eerder besproken, vaak terughoudend met het uitbesteden van de zorg voor hun kinderen (Portegijs, Boelens & Keuzekamp, 2002; Portegijs, Boelens & Oltshoorn, 2004). Ook uit Amerikaans onderzoek (Lee, 1984) komt naar voren dat ouders het vaak moeilijk vinden de zorg voor hun kind uit handen te geven.

2.5.5 *Medische en psychosociale problemen*

Onderzoek laat zien dat alleenstaande bijstandsmoeders diverse medische en psychosociale problemen die samenhangen met hun leefsituatie (Knijn & Van Wel, 1999). Zo blijken lichamelijk gezondheidsklachten relatief vaak voor te komen, bij 1 op de 6 bijstandsmoeders. Daarnaast ervaart 1 op de 12 moeders lichamelijke gezondheidsproblemen van de kinderen.

Voor wat betreft de geestelijke gezondheid worden ernstige gevoelens van depressie ervaren door 1 op de 11 moeders. Zij zijn erg somber en ongelukkig, hebben nergens meer interesse voor of plezier in en kunnen zich 'moeilijk tot dingen zetten'. Ook geeft 1 op de 9 moeders aan een sociaal isolement te ervaren: ze voelen zich sociaal geïsoleerd en zouden graag meer steun willen krijgen van hun omgeving. Een dergelijk ervaren sociaal isolement houdt ook weer verband met de voor genoemde depressieve gevoelens. Daarnaast spelen de hormonale invloeden, bij moeders die onlangs bevallen zijn, ook nog een rol. Uit het onderzoek onder Amerikaanse moeders blijkt dat hormonale invloeden hevige emotionele reacties en conflicten kunnen veroorzaken, tot 8 maanden na de geboorte een kind (Lee, 1984). Hoewel het moeilijk te onderscheiden is of deze psychische problemen een oorzaak of een gevolg zijn van werkloosheid, maken dergelijke problemen in de mentale gesteldheid het voor moeders moeilijker om de stap naar het zoeken van werk te maken (bijvoorbeeld door verminderd zelfvertrouwen of minder praktische steun bij vacatures zoeken), en verminderen ze de kans om aangenomen te worden. Onderzoek van Taris (2002) heeft aangetoond dat de geestelijke gezondheid af neemt naarmate werkloosheid langer duurt. Ook zijn er indicaties dat deze afgenomen geestelijke gezondheid op haar beurt belemmerend werkt voor het vinden van werk (Taris, 2002; Hamilton, Hoffman, Broman & Rauma, 1993). Het verbeteren van de mentale gesteldheid speelt dus een belangrijke rol bij het vergroten van iemands kansen op de arbeidsmarkt.

Van Knijn en Wel (2001) noemen daarnaast nog de armoede waarin bijstandsmoeders leven: een kwart van de moeders geeft aan in 'doffe armoede' te leven. Geldgebrek kan bijvoorbeeld een belemmering zijn wanneer het gaat over kosten die gemoeid zijn met solliciteren (vervoer, internettoegang, krantenabonnement, oppas).

Het dragen van de verantwoordelijkheid van de opvoeding van de kinderen valt veel bijstandsmoeders zwaar: driekwart ervaart dit als 'ontzettend zwaar'. Het opvoeden zelf roept overigens bij een minder groot aantal moeders daadwerkelijk spanningen op: 1 op de 9 bijstandsmoeders heeft behoefte aan ondersteuning bij de opvoeding en ervaart stress en gevoelens van onzekerheid bij de opvoeding. Verder heeft een vijfde van de bijstandsmoeders een sterke behoefte aan een levenspartner. Het gaat hierbij om iemand 'met wie men van het leven kan genieten' en die een vader kan zijn voor de kinderen.

Bovenstaande medische en psychosociale problemen blijken vaak in combinatie voor te komen (Knijn & Van Wel, 1999). Daarnaast blijkt dat deze problemen met name voorkomen onder allochtone vrouwen, laagopgeleide vrouwen, oudere vrouwen en vrouwen met weinig werkervaring (Van Wel & Knijn, 2001).

2.5.6 *Combinatie werk en zorg*

Uit onderzoek van Van Wel en Knijn (2000) komen verschillende negatieve aspecten naar voren van het combineren van zorgen en werken. Deze zijn onder meer:

- De combinatie is te druk of te vermoeiend.
- Men moet te veel organiseren en regelen.
- Geen regelingen bij ziekte of vakantiedagen van de kinderen.
- Geen tijd voor zichzelf en voor ontspanning.
- Te weinig aandacht voor de kinderen.

Daarnaast noemen Van Wel en Knijn een aantal positieve aspecten van het hebben van werktaken, zoals:

- Afwisseling en variatie.
- Financiële onafhankelijkheid, financiële armslag.
- Sociale contacten.
- Eigenwaarde/zelfontplooiing.
- Maatschappelijke participatie.

2.5.7 *Moederrol vs. werknemerrol*

Gerelateerd aan de combinatie van werk en zorg, benadrukken Van Wel en Knijn (1999; 2001) het belang van een 'care ethos', in relatie tot 'werk ethos'. Hoe belangrijk is de opvoeding van de kinderen als levensdoel, in verhouding tot het vinden van een baan? Het blijkt dat het 'care ethos' vooral bij laag opgeleide bijstandsmoeders een rol speelt.

Australisch en Amerikaans onderzoek illustreren de invloed van het ideaalbeeld van een goede moeder en de schuldgevoelens die daaruit kunnen ontstaan. Veel moeders hebben het gevoel dat een ideale moeder er 'altijd is voor haar kinderen' (Lupton en Schomied, 2002; Walzer, 1997). Werkende moeders voelen zich soms schuldig als ze merken dat werk hen voldoening geeft en een welkome onderbreking biedt in hun opvoedingsactiviteiten. Uit onderzoek van Lee onder Amerikaanse herintredende moeders komt naar voren dat het spanningsveld tussen de moederrol en de rol als werknemers het belangrijkste obstakel vormt voor het terugkeren naar de werkvloer. Ook Patterson (1995) beschrijft dit spanningsveld in een studie onder Amerikaanse alleenstaande moeder. Zij concludeert echter tegelijkertijd dat veel alleenstaande moeders juist tevreden en trots zijn ten aanzien van hun rol als 'werkende moeder'.

Het nastreven van een carrière blijkt bij moeders mede af te hangen van de carrière die de eigen moeder had. Uit onderzoek van Elder en MacInnis (1983) komt naar voren dat vrouwen van wie de moeder zelf werkte, vaker een carrière nastreven dan vrouwen van wie de moeder niet werkte. De moeder leek te hebben gediend als rolmodel. Amstey en Whitbourne (2001) vinden juist het omgekeerde effect: vrouwen van niet-werkende moeders hechten meer waarde aan een carrière dan vrouwen van werkende moeders. De onderzoekers veronderstellen dat dit veroorzaakt wordt doordat vrouwen van werkende moeders vaak hun moeder gemist hebben toen zij jong waren. Zij willen niet dat hun eigen kinderen hetzelfde ervaren en blijven daarom thuis. Voor veel vrouwen is het werken buiten de deur overigens een economische noodzaak, ze kunnen niet anders (Ewer, Crimmins en Oliver; 1979).

2.5.8 *Stereotiepen op de werkvloer*

Belemmeringen bij het zoeken van werk kunnen ook betrekking hebben de wijze waarop er op de werkvloer tegen moeders aan wordt gekeken. Hierbij kunnen stereotiepen en rolverwachtingen over moederschap een rol spelen. Zo worden vrouwen meestal gezien als meer betrokken bij de opvoeding van de kinderen dan mannen. Firth (1992) vond dat bij het beoordelen van sollicitatiebrieven, moederschap een belemmerende factor was om te worden aangenomen, terwijl vaderschap geen effect had. Ook uit onderzoek van Fuegen, Biernat, Haines en Deaux (2004) komt naar voren dat werkgevers extra streng kijken naar moeders als deze solliciteren. Van moeders wordt verwacht dat zij sterk betrokken zijn bij de opvoeding van hun kinderen en daardoor minder betrokken zouden zijn bij hun werk. Ook wordt er verwacht dat moeders relatief vaak zullen verzuimen als bijvoorbeeld één van de kinderen ziek is of vakantie heeft. Naar mannen wordt juist minder streng gekeken als deze kinderen hebben. Vaders worden juist gezien als stabiel en betrouwbaar. Ook wordt er verwacht dat vaders relatief weinig zullen verzuimen want ‘dat doen de moeders van de kinderen’.

2.6 **Conclusie**

De arbeidsplicht voor bijstandsmoeders is al jaren een belangrijk discussiepunt binnen de sociale zekerheid. In deze discussie komen verscheidene voor- en nadelen van de arbeidsparticipatie van bijstandsmoeders/ouders voor henzelf en voor hun kinderen naar voren. Wetenschappelijk onderzoek laat over het algemeen zien dat werk positieve gevolgen heeft voor zowel ouders als kinderen. Toch worden er in de literatuur soms ook negatieve gevolgen genoemd, die zich vooral lijken te manifesteren wanneer bepaalde randvoorwaarden bij het hebben van werk ontbreken, zoals kinderopvang en een positieve houding van de moeder ten aanzien van haar werk.

Het kabinet heeft de afgelopen jaren verschillende wetten en regelingen ingevoerd om de arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders te stimuleren. Belangrijke wet hierin is de Wet Werk en Bijstand (WWB), waarmee gemeenten ook alleenstaande ouders met kinderen tot 5 jaar kunnen verplichten werk te zoeken.

Uit de literatuur komen verschillende obstakels naar voren die bijstandmoeders kunnen belemmeren bij het vinden van werk. Deze obstakels hebben onder meer betrekking op:

- Twijfels aan de eigen kansen op de arbeidsmarkt (wat kan ik?).
- Onvoldoende zich op wat voor werk ze zouden willen (wat wil ik?).
- Onvoldoende werkzoekgedrag (o.a. gebruik netwerk).
- Ongunstige achtergrondfactoren (lage opleiding, gebrek aan werkervaring, relatief hoge leeftijd).
- Gebrek aan, en zorgen over, kinderopvang.
- Medische en psychosociale problemen (lichamelijke klachten, depressiviteit, armoede, behoefte aan levenspartner, opvoedingsproblemen).
- Moeite met combineren werk en zorg, spanningsveld moederrol en rol werknemer.
- Stereotiepen over werkende moeders bij sollicitatieprocedures (moeders worden minder snel aangenomen omdat werkgevers bijvoorbeeld verwachten dat moeders meer verzuimen en minder betrokken bij het werk zullen).

Hierbij dient tegelijkertijd te worden opgemerkt dat veel vrouwen in de bijstand zeer gemotiveerd zijn om op termijn een baan te vinden en de bijstand te verlaten.

Gezien de aard en omvang van de obstakels die bijstandmoeders ervaren bij het vinden van werk, lijkt het bevorderen van arbeidsparticipatie onder deze groep niet uitsluitend in het stimuleren van vaardigheden en dwang (sollicitatieplicht) te moeten worden gezocht, maar ook in bewust maken van de eigen vaardigheden en van de eigen mogelijkheden tot netwerken, het teweeg brengen van een attitude verandering ten opzicht van werken, het richting geven aan de toekomst en het leren omgaan met, en anticiperen op, obstakels (met name met betrekking tot kinderopvang).

3 Op zoek naar een effectieve re-integratie en activeringsmethode voor bijstandsmoeders

Om zicht te krijgen op de (problematiek van) de doelgroep is een voorbereidende literatuurstudie uitgevoerd. De kennis uit deze literatuurstudie is vervolgens geïncorporeerd in de al bestaande JOBS training, om zo optimaal bij de doelgroep aan te sluiten.

Naar aanleiding van de literatuurstudie moeten we concluderen dat de training zou moeten aangrijpen op factoren als:

- Het versterken van vaardigheden.
- Bewustmaking van de eigen vaardigheden.
- Bewustwording van netwerkmogelijkheden.
- Versterken van de competentiebeleving ten aanzien van werk zoeken en werken.
- Hulp bij richting te geven aan de toekomst.
- Leren omgaan met, en anticiperen op, obstakels (zoals kinderopvang).
- Het teweeg brengen van een attitude verandering ten opzichte van werken.
- Het faciliteren van sociale steun.
- Druk vanuit de omgeving om te gaan werken.

In dit project is gekozen om met een grotendeels bestaande interventie te werken: de JOBS-training. De JOBS-training heeft als doel uitstroom naar werk door middel van het vergroten van het probleemoplossend vermogen en de competentiebeleving van de deelnemers. Het JOBS-programma grijpt door de methodieken en onderwerpen (zie onder) dus aan op verschillende bovengenoemde factoren die het zoeken van werk stimuleren.

3.1 Wat is JOBS?

Het JOBS programma is een kortdurend intensief programma, dat ontwikkeld is aan de Universiteit van Michigan door de onderzoeksgroep van R. Price en A. Vinokur (Vinokur, Van Ryn, Gramlich & Price, 1991). Dit programma werd oorspronkelijk ontwikkeld ter bestrijding van depressieve gevoelens bij werklozen, gebaseerd op het idee dat het hebben van werk de beste oplossing is voor het verminderen of voorkómen van een depressie.

De JOBS-training maakt onderdeel uit van de TNO 'SKILLS-lijn' waarin trainingen voor verschillende doelgroepen met een verschillende inhoudelijke focus zijn ontwikkeld, maar die allen werken volgens dezelfde methodiek. Alle SKILLS-trainingen betreffen een groepstraining die aangestuurd wordt door twee trainers. De grootte van de groep kan variëren van 10 tot 15 mensen. De groep deelnemers doorloopt een programma dat bestaat uit 5 dagdelen, gedurende 5 opeenvolgende dagen. Het programma is strak geprotocolleerd, waarbij elk dagdeel een vaste volgorde van oefeningen kent.

De methodiek van SKILLS-trainingen onderscheidt zich van andere trainingsprogramma's door een niet-didactische methodiek. Trainers hanteren een coachende houding in tegenstelling tot een instruerende of docerende aanpak. Naast het opdoen van kennis en vaardigheden is de training gericht op het versterken van de competentiebeleving en het probleemoplossend vermogen van de deelnemers. In tabel 3.1 staan kort de verschillen tussen de SKILLS-methodiek en reguliere trainingsprogramma's weergegeven.

Kenmerken SKILLS	Kenmerken reguliere trainingsprogramma's
Deelnemer als informatiebron	Trainer als informatiebron
De interactie tussen de deelnemers wordt benadrukt	De interactie tussen de trainer en de deelnemer wordt benadrukt
Effectief gedrag wordt herkend en bekrachtigd	Gedrag wordt bekritiseerd en geëvalueerd
De deelnemers worden ondersteund	De deelnemers worden uitgedaagd
"Geloven dat je het kan"	"Zorgen dat je het goed doet"

Tabel 3.1: Verschillen in focus tussen de SKILLS-methodiek en reguliere trainingsprogramma's

De SKILLS-trainingen zijn gebaseerd op vier, deels overlappende, theoretische fundamenten (Van Ryn & Vinokur, 1992) waar veelal ook wetenschappelijke onderbouwing voor bestaat:

- *Actief leren*: De oefeningen, discussie en brainstorming in kleine groepen, worden gebruikt om de aanwezige kennis in de groep aan het licht te brengen. De reden voor deze aanpak is dat deelnemers eerder oplossingen en adviezen aannemen van groepsleden dan van trainers (zie Caplan, Vinokur & Price, 1997). Door het centraal stellen van de kennis van de deelnemers en het bekrachtigen van effectief/positief gedrag kan men bovendien de zelfwaardering en het zelfvertrouwen van de deelnemers stimuleren en kunnen zij hun vaardigheden verbeteren.
- *Anticiperen op tegenslag*: In de groep worden oplossingen bedacht om te leren anticiperen op belemmeringen en teleurstellingen. Dit aspect is gebaseerd op het werk van Meichenbaum (1985), op grond waarvan verondersteld wordt dat met name een verandering in de perceptie in de oplosbaarheid van deze belemmeringen een krachtige stimulans geeft aan het zoeken van en oriënteren op werk.
- *Sociale steun van de trainer en de groep*: Empathie, oprechte betrokkenheid bij problemen en zorgen van deelnemers, en positieve bekrachtiging versterken constructief gedrag van de deelnemers. Sociale steun vanuit de trainer en vanuit de groep is noodzakelijk om enerzijds vaardigheden te (durven) oefenen en anderzijds om vol te houden bij tegenslagen. Deze sociale steun (in combinatie met actief leren en de referentiekracht van de trainers) zorgt ook voor een sterke groepscohesie, hetgeen mogelijkheden biedt uitoefenen van sociale druk en voor het veranderen van attitudes ten opzichte van werken.
- *Referentiekracht*: Het is gebleken dat invloed die trainers hebben op deelnemers afhankelijk is van de mate van waardering voor die trainers (e.g. Van Ryn & Vinokur, 1992). Het is daarom belangrijk dat trainers o.a. bouwen aan vertrouwen, onvoorwaardelijk acceptatie tonen, concrete positieve feedback geven en andere non-directieve en gedragstherapeutische technieken hanteren om gezag te verwerven.

3.2 **Waarom JOBS voor moeders met jonge kinderen?**

Zoals in de vorige paragraaf beschreven is het JOBS programma gericht op het versterken van vaardigheden, het zelfvertrouwen en het anticiperen op tegenslag en sluit daarmee nauw aan op de leefsituatie van werkloze moeders met jonge kinderen. Het lijkt derhalve een veelbelovend programma om de arbeidsparticipatie te stimuleren van deze kwetsbare groep.

Er is nog maar weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar effectieve re-integratie en activeringsmethoden. Het JOBS-programma vormt hierop een uitzondering. De effectiviteit van JOBS voor (langdurig) werklozen is herhaaldelijk en in grootschalig onderzoek aangetoond, in onder meer de VS en Finland. TNO heeft dit programma aangepast voor de Nederlandse situatie en op effectiviteit onderzocht. Onderzoek bij Nederlanders met een grote afstand tot de arbeidsmarkt laat zien dat de JOBS methode effectiever is wat betreft activering naar regulier werk. In vergelijking met de andere condities vonden deelnemers aan het JOBS programma vaker een baan: na zes maanden had 23% een baan gevonden, tegenover 8% tot 10% in een andere begeleidingsgroep en een controlegroep respectievelijk. Daarnaast behaalt JOBS betere resultaten met betrekking toe het vergroten van het zelfvertrouwen en de tevredenheid met de begeleiding (Blonk & Brenninkmeijer, 2005).

We verwachten dat ook vrouwen met jonge kinderen baat zullen hebben bij JOBS, aangezien er goede resultaten zijn behaald bij soortgelijke doelgroepen. De economische zelfstandigheid van deze kwetsbare groep vrouwen zal worden gestimuleerd, hetgeen ook positief effect zal hebben op de zorg voor de kinderen. Daarnaast verwachten we dat de mentale gesteldheid van de moeders verbetert omdat JOBS aangrijpt op zaken als competentiebeleving, zelfvertrouwen en probleemoplossend vermogen. De veronderstelling is dat een afname in depressiviteit en ouderlijke stress een gunstig effect heeft op het welzijn en de ontwikkeling van de kinderen. Hiermee sluit JOBS aan bij het streven naar een vernieuwende aanpak gericht op de keten werk, inkomen en zorg. Een ander voordeel van JOBS (en de SKILLS methodiek) is dat er veel aandacht is voor het versterken van psychologische hulpbronnen (zoals probleemoplossend vermogen en zelfvertrouwen), die de vrouwen ook na de onderzoeksperiode in hun verdere leven kunnen gebruiken. Aangezien het niet te verwachten is dat alle vrouwen binnen een half jaar aan het werk zullen zijn¹, is het ook van belang om aandacht te besteden aan tussentijdse uitkomsten op het gebied van activering en psychologische hulpbronnen.

¹ In de studie van Blonk en Brenninkmeijer (2005) vond ongeveer 20% van de langdurig werklozen een baan binnen een half jaar.

Op basis van het literatuuronderzoek (zie hoofdstuk 2) en uit overleg met de gemeente Rheden werd verwacht dat de deelnemers veel moeite zouden hebben met het richting geven aan hun toekomst, dat zij zich moeilijk konden richten op het oriënteren op, en zoeken van, werk. Om de moeders aanvullende ondersteuning te bieden bij het richting geven aan hun toekomst hebben we aan het JOBS programma een aantal elementen toegevoegd het Lifeskills programma. Lifeskills één van de SKILLS trainingen die is gericht op het maken van een toekomstbeeld, met werk als mogelijke invulling. Door een aantal onderwerpen toe te voegen uit de Lifeskills training kon beter worden aangesloten op de situatie waarin de deelnemers zich bevonden. Een nadere invulling voor het trainingsprogramma in onderhavig project vindt u paragraaf 4.2.3.

4 Effectiviteit van JOBS voor moeders met jonge kinderen: een experimentele studie

4.1 Inleiding

In het kader van het huidige project hebben in totaal 40 moeders met jonge kinderen een training gevolgd waarbij aspecten van JOBS en LifeSkills zijn gecombineerd. Met een experimentele studie heeft TNO vervolgens onderzocht wat de effectiviteit van deze training was in termen van activering en re-integratie (de uitstroom naar regulier werk).

De centrale onderzoeksvraag in de huidige experimentele studie luidde: *“Hoe effectief is de JOBS training voor werkloze vrouwen met kinderen tot 5 jaar in het bevorderen van uitstroom naar regulier werk, activering en de mentale gesteldheid”*.

Het is te verwachten dat het bij deze doelgroep enige tijd zal duren voordat er effecten zichtbaar zijn op ‘harde’ succescriteria (uitstroom naar regulier werk). Bij sommige moeders zullen dusdanig veel obstakels aanwezig zijn dat arbeidsparticipatie (op korte termijn) niet haalbaar is. Daarom is het zinvol om daarnaast ook ‘zachte’ succescriteria te formuleren waarop in de tussentijd geëvalueerd kan worden. Hierdoor kan inzichtelijk worden gemaakt welke ontwikkelingen en veranderingen optreden bij de moeders als gevolg van deelname de training, ook al vertaalt dat zich (nog) niet in uitstroom. We hebben daarom informatie verzameld over zowel de ‘harde’ effectmaten als op de ‘zachte’ effectmaten, waar we vanuit onderzoek en de praktijk weten dat die van invloed zijn op de activering van de moeders of voorspellend zijn voor de daadwerkelijke uitstroom naar werk. In deze studie is voor de volgende ‘zachte’ uitkomstmaten gekozen:

- *Werkzoekactiviteiten*. De activiteiten die moeders hebben uitgevoerd om werk te vinden en in de variabelen die dit beïnvloeden (de intentie om werk te zoeken, de attitude die men heeft ten aanzien van werk en het zoeken van werk, het zelfvertrouwen dat men heeft m.b.t. het zoeken van werk, de obstakels die men ervaart en het omgaan met tegenslag).
- Het *mentale welzijn* van de moeders. In deze studie is gekeken naar depressiviteit, ouderlijke stress en de competentiebeleving over de opvoeding.

In de volgende paragraaf staan de verschillende effectmaten nader beschreven.

4.2 Methode

4.2.1 *Onderzoeksdesign*

In dit onderzoek werd gebruik gemaakt van een quasi-experimenteel design dat twee condities omvatte:

- 1) De experimentele groep bestond uit een 40-tal werkloze moeders met kinderen onder de 5 jaar. Deze groep heeft deelgenomen aan de JOBS-training.
- 2) De controlegroep bestond uit 27 werkloze moeders, met kinderen jonger dan 5 jaar. Deze moeders hebben niet deelgenomen aan de JOBS-training.

Daarnaast is gebruik gemaakt van additionele datasets voor het inkaderen van de uitkomsten op het gebied van uitstroom uit de uitkering.

4.2.2 *Procedure*

Deelnemers aan de JOBS training zijn geworven door de gemeente Rheden en Arnhem. Werkloze ouders met jonge kinderen werden door de gemeente Rheden en Arnhem benaderd met het verzoek deel te nemen aan de JOBS training. Aangezien het JOBS programma werkt met heterogene trainingsgroepen, hebben de deelnemende gemeenten ook werklozen met kinderen boven de 4 jaar benaderd voor deelname aan de JOBS training. Er waren geen specifieke eisen (inclusiecriteria) voor wat betreft de uitkerings situatie van deelnemers, dus bijstandsgerechtigden, WW-ers, WAO-ers en niet uitkeringsgerechtigden konden allen deelnemen aan de training. Exclusiecriteria waren het volgen van een opleiding, het hebben van een parttime of fulltime baan, ernstige psychische stoornissen of gedragsstoornissen die de interventie kunnen verstoren (zoals verslavingsproblematiek, agressief delinquent gedrag), volledige arbeidsongeschiktheid en het actief volgen van een re-integratietraject. Verder was het belangrijk dat deelnemers een redelijke tot goede beheersing van de Nederlandse taal hadden. In totaal hebben 43 vrouwen met jonge kinderen (minimaal 1 kind onder de 5 jaar) en 16 vrouwen met oudere kinderen deelgenomen aan de JOBS training (waarvan 9 uit Rheden en 7 uit Arnhem).

Op de eerste dag van de JOBS training werden deelnemers geïnformeerd over het onderzoek en benaderd voor deelname, indien zij jonge kinderen hadden. Deelname aan het onderzoek was op vrijwillige basis. Van de 43 deelnemers met jonge kinderen waren 40 bereid deel te nemen aan het onderzoek. Deze personen ontvingen van de trainers een vragenlijst, een toestemmingsformulier en een brochure over het onderzoek. De vragenlijst konden ze voorafgaand aan de training invullen en inleveren bij de trainers. Alle trainingen hebben plaatsgevonden in oktober en november 2005. Een maand na de training kregen deelnemers een tweede vragenlijst toegestuurd, die kosteloos kon worden teruggestuurd door middel van een bijgevoegde retourenvelop. In totaal retourneerden 31 deelnemers de tweede vragenlijst (respons 77,5%). Na een half jaar werd de derde vragenlijst toegestuurd, waarvan er 23 werden geretourneerd (respons 57,5%). Voor elke ingevulde vragenlijst ontvingen de deelnemers een cadeaubon ter waarde van €10,-.

De personen uit de controlegroep werden geworven door de Stichting Thuiszorg Midden Gelderland (STMG) en de gemeente Breda. Een willekeurige steekproef van klanten van de STMG en het 'Bureau Arbeid en Activering Breda' kregen pakketjes (een vragenlijst, een informatiebrief, een toestemmingsformulier en een retourenvelop) toegestuurd. Helaas was het niet mogelijk om deze aangeschrevenen te controleren op alle exclusiecriteria die voor de experimentele groep zijn gebruikt. De respondenten van de controle groep werden geïncludeerd in het onderzoek wanneer het vrouwen betrof die werkloos waren en kinderen onder de 5 hadden.

Door de Stichting Thuiszorg Midden Gelderland zijn 400 pakketjes verstuurd naar een willekeurige steekproef van gezinnen met jonge kinderen uit haar klantenbestand, waarbij niet op inkomenssituatie was geselecteerd. Van de 400 pakketjes hebben wij 39 vragenlijsten en/of toestemmingsformulieren teruggekregen (respons 9,8%). Van deze 39 mensen waren er 8 personen (21%) die niet wilde deelnemen aan het onderzoek en 14 personen hadden een baan (21%). Er bleven daardoor 17 personen over die bruikbaar bleken voor ons onderzoek. Zij hadden kinderen jonger dan 5 jaar en geen baan.

Door de Gemeente Breda zijn in totaal 410 pakketjes naar voormalige cliënten gestuurd van Bureau Arbeid en Activering Breda. In het totaal hebben wij hiervan 36 vragenlijsten en/of toestemmingsformulieren ontvangen (respons 8,8%). Van deze 36 mensen waren er 19 personen (53%) die niet wilden deelnemen aan het onderzoek en 7 personen hadden een baan of geen jonge kinderen (19%). Er bleven daardoor 10 personen over die wel bruikbaar bleken voor ons onderzoek.

De controlegroep bestond in totaal uit 27 personen. Deze mensen kregen, evenals de experimentele groep, na een maand een 2^e vragenlijst toegestuurd. Hiervan werden 26 lijsten teruggestuurd (respons 96%). Na een half jaar kreeg men de 3^e vragenlijst toegestuurd, waarvan 23 lijsten retour kwamen (respons 85%). Deelnemers uit de controlegroep kregen een cadeaubon van €5,- als dank voor het invullen van elke vragenlijst.

4.2.3

Interventie

De experimentele groep kreeg een JOBS-training (zie hoofdstuk 3) aangeboden, aangevuld met een aantal onderdelen uit het 'Lifeskills' programma (Barnaby & Manney, 2001; TNO, 2005). De verschillende onderwerpen die in de training aan bod kwamen, waren:

- Vaardigheden ontdekken en ontwikkelen.
- Waar ik voor sta: mijn persoonlijk embleem.
- Ontdekken van waarden.
- In de toekomst denken –visie-ontwikkeling.
- Stappenplan.
- Ervaren moeilijkheden bij het zoeken naar werk.
- Het verminderen van twijfels bij de werkgever.
- Netwerken.
- Informatief gesprek.
- Denken als werkgever.
- Gesprek sturen.
- CV.
- Afronden van het sollicitatiegesprek en het gehele gesprek.
- Tijdsplanning.
- Rekening houden met een tegenvaller.

Ruim de helft van de deelnemers uit de JOBS-groep (52,5%) geeft aan vóór de JOBS-training geen begeleiding te hebben ontvangen. Opvallend genoeg geven 5 personen uit deze groep aan dat zij ten tijde van de training in een re-integratietraject zaten (maar zij ervoeren dit dus niet als begeleiding). Het aantal vrouwen dat aangeeft in een re-integratietraject te zitten blijft ongeveer gelijk gedurende de 6 maanden van het onderzoek (rond de 10% van de totale JOBS-groep). Daarnaast geven 6 personen (15%) aan wel hulp te hebben gehad (via gemeente, CWI, re-integratiebureau, casemanager, cursussen, beroepskeuzetest). Van de overige deelnemers (ongeveer een kwart) was de begeleiding voorafgaand aan de training onbekend.

Na de training boden de casemanagers van de gemeente nog begeleidingsgesprekken aan, maar geen aanvullende trainingen of trajecten gedurende de onderzoeksperiode (6 maanden). Uit de systemen van de gemeenten blijkt zo'n 90% van de deelnemers na de training een individueel gesprek gehad met iemand van de sociale dienst. Het gaat hierbij veelal om 1 tot 5 gesprekken. Deze gesprekken worden door de deelnemers niet altijd als 'begeleiding' gezien, aangezien bijna de helft aangeeft na de JOBS-training geen begeleiding meer te hebben ontvangen. Van deelnemers (17%) die aangeven begeleiding hebben gehad na de training, wordt in de meeste gevallen wel de hulp door de consultant van de sociale dienst genoemd. Daarnaast geeft een enkeling aan dat zij hulp van een re-integratiebureau heeft gehad of naar een cursus solliciteren is geweest. De overige eenderde van de deelnemers hebben niet aangegeven wat voor begeleiding zij hebben ontvangen na de training.

De controlegroep ontving geen JOBS-training. Wel heeft ruim eenderde (36%) uit deze groep voorafgaand of tijdens het onderzoek een ander soort begeleiding gehad. Van deze groep geeft bijna iedereen aan begeleiding te hebben ontvangen in de vorm van een re-integratietraject. In dit traject kregen de mensen onder andere een sollicitatiecursus, een oriëntatiecursus met snuffelstages, hulp bij het opstellen van een trajectplan of doorverwijzing naar een leerwerkbedrijf. Een maand na aanvang van het onderzoek blijkt 23% nog deel te nemen aan een re-integratietraject na 6 maanden is dit 26%. Bijna de helft (48%) geeft aan geen begeleiding te hebben ontvangen tijdens of voorafgaand aan de onderzoeksperiode. Van 16% is niet bekend of ze begeleiding ontvingen.

4.2.4 Kenmerken proefpersonen

In onderstaande tabel staan de (achtergrond)kenmerken van de experimentele en controlegroep beschreven ten tijde van de eerste vragenlijst.

Kenmerk	Categorie	Percentage deelnemers experimentele groep (N = 40)	Percentage deelnemers controlegroep (N = 27)
Geslacht	Vrouw	100	100
	Man	0	0
Leeftijd*	Jonger dan 20	3	0
	20 tot 30 jaar	46	15
	30 tot 40 jaar	46	70
	40 tot 50 jaar	5	15
Opleiding*	Lager onderwijs	18	15
	MAVO/LBO/VBO	38	19
	HAVO/VWO	9	4
	MBO	18	41
	HBO/Universiteit	6	19
Burgerlijke staat*	Anders	12	4
	Ongehuwd/niet samenwonend	51	26
	Inwonend bij ouders	5	0
	Gescheiden/niet samenwonend	11	11
	Gehuwd/samenwonend	22	59
Baan partner*	Anders	11	4
	Partner wel een baan	0	59
	Partner geen baan	33	7
	n.v.t.	68	33
Kenmerk	Categorie	Percentage deelnemers experimentele groep (N = 40)	Percentage deelnemers controlegroep (N = 27)
Aantal kinderen*	1 kind	46	22
	2 kinderen	36	30
	3 kinderen	13	26
	4 kinderen	5	19
	5 kinderen	0	4
Aantal thuiswonende kinderen	1 kind	41	26
	2 kinderen	41	33
	3 kinderen	16	26
	4 kinderen	3	11
	5 kinderen	0	4
Leeftijd jongste kind	Jonger dan 1 jaar	16	19
	1 tot 2 jaar	18	20
	2 tot 3 jaar	21	18
	3 tot 4 jaar	21	22
	4 jaar of ouder	24	19

Geboorteland	Nederland	82	78
	Antillen/Aruba	3	7
	Marokko	0	4
	Suriname	3	0
	Turkije	5	0
	Overig	8	11
Aantal jaren werkervaring	Nog nooit een baan gehad	10	7
	Minder dan 1 jaar	13	7
	1 tot 5 jaar	41	26
	5 tot 10 jaar	18	33
	10 tot 20 jaar	15	22
Duur werkloos- heid	20 jaar of langer	3	4
	Nog nooit werkloos geweest	0	11
	Minder dan 2 maanden	0	0
	2 tot 6 maanden	9	4
	6 maanden tot 1 jaar	14	0
Tijd sinds laatste baan, indien baan gehad	1 tot 2 jaar	17	30
	2 tot 5 jaar	20	15
	5 jaar of langer	40	41
	Minder dan 2 maanden	6	8
	2 tot 6 maanden	6	24
Type uitkering*	6 maanden tot 1 jaar	18	4
	1 tot 2 jaar	24	0
	2 tot 5 jaar	18	32
	5 jaar of langer	27	32
	Bijstand	95	42
Geen uitkering	WW	3	8
	WAO	3	0
	WW en WAO	0	4
	Geen uitkering	0	46

Tabel 4.1: Achtergrondkenmerken experimentele en controlegroep

* Op deze variabele verschilt de experimentele groep significant van de controle groep, $p < .05$.

4.2.5 *Vergelijking experimentele groep en controlegroep*

Omdat de deelnemers niet 'at random' bij één van beide groepen konden worden ingedeeld is het van belang te onderzoeken in hoeverre de experimentele groep en de controlegroep van elkaar verschilden. Hiervoor hebben we allereerst statistisch getoetst of er verschillen zijn tussen de groepen wat betreft achtergrondkenmerken. Hiervoor is een MANOVA uitgevoerd (multivariate variantie-analyse). De experimentele groep bleek, in vergelijking met de controlegroep, vaker een uitkering te hebben ($F(1,49) = 23.06, p < .01$), vaker ongehuwd te zijn ($F(1,49) = 8.02, p < .01$), jonger te zijn ($F(1,49) = 8.18, p < .01$), minder kinderen te hebben ($F(1,49) = 6.42, p < .05$) en iets lager opgeleid te zijn ($F(1,49) = 2.97, p < .10$). Daarnaast hadden deelnemers in de controle groep vaker een partner met een baan ($F(1,49) = 37.43, p < .01$). De experimentele en controlegroep verschilden niet voor wat betreft etniciteit (allochtoon vs. autochtoon), de leeftijd van het jongste kind, de werkervaring en de totale periode dat men werkloos is geweest. Vervolgens hebben we getoetst in hoeverre de groepen verschilden op ouderlijke stress, depressiviteit, zoekgedrag en de variabelen die hieraan (naar verwachting) ten grondslag liggen (werkzoekintentie, attitude ten aanzien van werk, attitude ten aanzien van werk zoeken, self-efficacy, obstakels en het omgaan met tegenslag). Ook hiervoor hebben we MANOVA's uitgevoerd. De twee groepen bleken op deze variabelen niet significant te verschillen.

Er zijn dus enkele relevante verschillen tussen de experimentele groep en de controle groep wat betreft achtergrondkenmerken (al dan niet een uitkering, al dan niet een verdienend partner, burgerlijke staat, leeftijd, opleidingsniveau en het aantal kinderen). Sommige van deze kenmerken spreken in het voordeel van de experimentele groep wat betreft re-integratiekansen (zoals leeftijd) ander kenmerken zouden echter benadelend kunnen werken (zoals een lagere opleiding en minder vaak een verdienende partner). Of beide groepen van a priori verschillende re-integratiekansen hadden is op basis van deze gegevens dus niet eenduidig vast te stellen. In de analyses zal zo veel mogelijk worden gecorrigeerd voor deze verschillen in achtergrondkenmerken. Aangezien het aantal deelnemers met name in de controle groep vrij laag is, is corrigeren voor 6 variabelen statisch echter niet wenselijk. We zullen daarom in de resultaten sectie toch steeds de ongecorrigeerde resultaten in de tabellen weergeven. Daarnaast zullen we bij de verschillende resultaten aangeven of deze veranderen wanneer we wel voor deze achtergrond variabelen corrigeren.

4.2.6 *Extra gegevens over uitstroom naar werk*

Omdat op basis van de genoemde verschillen de vergelijking tussen de controlegroep en de experimentele groep moeizaam is, is ervoor gekozen de ‘harde’ uitkomsten van het onderzoek (met betrekking tot het vinden van werk) nader in te kaderen op basis van andere onderzoeksgegevens die TNO heeft verzameld in het kader van andere projecten. Allereerst zijn enkele de registratiesystemen van de gemeente Rheden en Arnhem geraadpleegd wat betreft de uitkeringsstatus van de deelnemers aan de trainingen over de periode van 13 maanden (tot januari 2007).

Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van een groot databestand (N=75.436) dat is verzameld onder bijstandsgerechtigden uit de gemeente Rotterdam. Hoewel het hier een andere regio betreft, waardoor werkgelegenheid mogelijk verschilt, leent zich dit bestand redelijk voor een vergelijking met de experimentele groep uit onderhavig onderzoek. Uit het grotere databestand is een groep geselecteerd die wat betreft verschillende demografische variabelen in overeenstemming was met was de experimentele groep. Deze selectie bestond uit 3943 vrouwen met een bijstandsuitkering, die vanaf 2000 waren ingestroomd in de uitkering, en op dat moment een kind van minder dan één jaar hadden. Deze vrouwen werden gevolgd tot medio 2006. Eind 2005 zaten de vrouwen die nog steeds een uitkering ontvingen (N=2637) gemiddeld genomen vier jaar in de uitkering en hadden zij een kind van onder de 5 jaar.

Voor deze groep is met behulp van econometrische technieken een curve voor uitstroom naar werk en een curve voor uitstroom wegens overige redenen geschat. Hierbij is ook rekening gehouden met eventuele vrijstelling van sollicitatieplicht bij jonge moeders: de periode waarin zij niet sollicitatieplichtig waren is van de duur tot uitstroom afgetrokken. Met deze geschatte functies is het mogelijk te voorspellen hoeveel vrouwen uit de geselecteerde data set, met specifieke demografische kenmerken, na een bepaalde periode nog een uitkering ontvangen of zijn uitgestroomd (vanwege werk of overige redenen) wanneer zij enkel reguliere begeleiding zouden ontvangen. De kenmerken waar naar gekeken is om de match met de experimentele groep zo groot mogelijk te maken waren naast werkloosheidsduur, leeftijd en de leeftijd van het jongste kind, het opleidingsniveau, al dan niet samenleven met een partner en etniciteit.

4.2.7 *Vragenlijsten*

De vragenlijsten bestonden uit de verschillende meetinstrumenten, die hieronder beschreven worden. Elk construct werd op elk moment gemeten, tenzij anders aangegeven.

4.2.7.1 *Attitude ten opzichte van werk*

De attitude ten opzichte van werk is gemeten door een viertal vragen, gebaseerd op onderzoek van Van Hooft, Born, Taris & Van der Flier (2002) en Blonk en Brenninkmeijer (2005). Voorbeelden van deze vragen zijn: 'Ik vind het belangrijk om weer te gaan werken omdat ik graag zelf geld wil verdienen' en 'Ik wil graag weer een betaalde baan vanwege het contact met mensen'. Deze vier vragen konden beantwoord worden op een vijfpunts-Likertschaal, met schaalankers 'helemaal oneens' en 'helemaal eens'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed, op de verschillende meetmomenten. Cronbach's alfa, een maat voor de interne consistentie van de schaal, varieerde over de meetmomenten van .79 tot .82.

4.2.7.2 *Attitude ten opzichte van werk zoeken*

De attitude ten opzichte van het zoeken van werk is gemeten door middel van vijf vragen (gebaseerd op Van Hooft et al., 2002 en Blonk & Brenninkmeijer, 2005). Voorbeeldvragen zijn: 'Ik vind het zoeken naar een baan plezierig om te doen' en 'Voor mij is het verstandig om naar werk te zoeken'. Ook deze vragen konden beantwoord worden op een vijfpunts-Likertschaal, met schaalankers 'helemaal oneens' en 'helemaal eens'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed op de verschillende meetmomenten (Cronbach's alfa tussen .64 en .77).

4.2.7.3 *Werkzoekgedrag*

Het werkzoekgedrag van de afgelopen 4 weken is gemeten met negen vragen (gebaseerd op Van Hooft et al., 2002 en Blonk & Brenninkmeijer, 2005). De eerste 6 vragen konden beantwoord worden door middel van een vijfpunts Likertschaal, lopend van 'helemaal geen tijd' tot 'heel veel tijd'. Deelnemers werd gevraagd hoeveel tijd ze de afgelopen 4 weken hadden besteed aan verschillende werkzoekactiviteiten, zoals het lezen van personeelsadvertenties en het maken van een plan om aan het werk te gaan. De daaropvolgende drie vragen konden beantwoord worden op een vijfpunts-Likertschaal, lopend van 'niet/geen' tot 'zeer/veel'. Voorbeeldvragen hiervan zijn: 'Hoeveel moeite heeft u de afgelopen 4 weken gedaan om een baan te vinden, of u zich hierop te oriënteren?' en 'Hoeveel tijd heeft u in de afgelopen weken gemiddeld per week besteed aan het zoeken naar een baan/u op een baan oriënteren?'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed: deze varieerde van .91 tot .95.

4.2.7.4 *Werkzoekintentie*

Werkzoekintentie werd eveneens gemeten aan de hand van een negental vragen (gebaseerd op Van Hooft et al., 2002 en Blonk & Brenninkmeijer, 2005). Deelnemers werd gevraagd hoeveel tijd ze van plan waren de komende 4 weken te besteden aan verschillende werkzoekactiviteiten (zie ook hierboven). Deze vragen konden beantwoord worden op een vijfpunts-Likertschaal, met schaalankers 'helemaal geen tijd' en 'heel veel tijd'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed (Cronbach's alfa tussen .92 en .96).

Indien de deelnemer niet van plan was de komende 4 weken werk te zoeken of zich te oriënteren op werk werd een aantal aanvullende vragen gesteld. In een open vraag werd gevraagd naar de reden waarom men niet van plan was de komende 4 weken werk te zoeken of zich te oriënteren op werk. Daarnaast werd gevraagd naar de termijn waarop men van plan was werk te zoeken en naar de termijn waarop men van plan was zich op werk te oriënteren. De antwoordmogelijkheden voor deze twee vragen waren: (1) 'nooit', (2) 'binnen een half jaar', (3) 'binnen één jaar' en (4) 'over langer dan een jaar, namelijk jaar'.

4.2.7.5 *Competentiebeleving*

Competentiebeleving met betrekking tot het zoeken van werk werd gemeten met zeven vragen (gebaseerd op Van Hooft et al., 2002 en Blonk & Brenninkmeijer, 2005). Voorbeelden van deze vragen zijn: 'Ik heb een goed beeld van mijn sterke en zwakke kanten die belangrijk zijn bij het zoeken naar werk' en 'Het gebruiken van sociale contacten voor het vinden van werk gaat mij makkelijk af'. Deelnemers konden deze vragen beantwoorden op een vijfpunts-Likertschaal, lopend van 'helemaal oneens' tot 'helemaal eens'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed (Cronbach's alfa varieerde van .73 tot .86).

4.2.7.6 *Bezwaren tegen (oriënteren op) werk*

Bezwaren om te gaan werken of zich te oriënteren op werk werden gemeten met behulp van 15 vragen. Deelnemers werden gevraagd in hoeverre verschillende zaken een bezwaar vormden om te gaan werken of zich te gaan oriënteren op werk. Voorbeelden van zaken die hier aan de orde kwamen waren: 'te weinig tijd voor zorgtaken (kinderen, familie)', 'problemen met vervoer naar werk' en 'onvoldoende opleiding'. De vragen konden beantwoord worden op een vijfpunts-Likertschaal, met als schaalankers 'helemaal geen bezwaar' en 'heel erg een bezwaar'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed (Cronbach's alfa tussen .87 en .89). Ten slotte werd de deelnemer ruimte gegeven om overige bezwaren op te schrijven.

4.2.7.7 *Depressiviteit*

Depressiviteit is gemeten met de verkorte depressie-schaal van de Depression Anxiety Stress Scales (DASS; de Beurs, van Dyck, Marquenie, Lange & Blonk, 2001). Hierbij wordt gevraagd naar de stemming van de deelnemers van de afgelopen week. Voorbeelden van deze vragen zijn: 'Ik had het gevoel dat ik niets had om naar uit te kijken' en 'Ik was niet in staat om enig plezier te hebben bij wat ik deed'. Deze konden beantwoord worden op een vierpunts-Likertschaal, met als schaalankers 'helemaal niet of nooit van toepassing' en 'zeer zeker of meestal van toepassing'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed (Cronbach's alfa tussen .89 en .95).

4.2.7.8 *Omgaan met tegenslagen*

Door middel van een drietal vragen wordt gevraagd naar de manier waarop de deelnemer denkt om te gaan met tegenslagen. Voorbeelden van deze vragen zijn: 'Heeft u ideeën of plannen over hoe u eventuele tegenslagen tijdens het zoeken naar werk te boven kunt komen?' en 'Denkt u dat u zich na eventuele moeilijkheden en tegenslagen kunt richten op een (volgende) poging om werk te zoeken?'. Deze vragen konden beantwoord worden op vijfpunts-Likertschaal, met als schaalankers 'zeker niet' en 'zeker wel'. De betrouwbaarheid van deze schaal was goed (Cronbach's alfa tussen .76 en .89).

4.2.7.9 *Opvoeding*

Kenmerken van de opvoeding werden gemeten met de verkorte Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSIK; de Brock, Vermulst, Gerris, Veerman en Abidin, submitted) bestaande uit 17 vragen. De NOSIK is oorspronkelijk bedoeld voor het signaleren van stress bij opvoeders middels 1 schaal die 'ouderlijke stress' meet. Deze lijst bevat items uit 7 van de 13 NOSI-subschalen: competentie (2 items), hechting (3 items), aanpassing (1 item), stemming (2 items), veeleisendheid (5 items), positieve bekrachtiging (1 item), acceptatie (3 items). Een voorbeelditem (uit de schaal veeleisendheid) is "Mijn kind eist vaak meer aandacht van me op dan ik kan geven".

De NOSIK werd aangevuld met een vijftal vragen uit de competentieschaal van de (onverkorte) Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI; de Brock, Vermulst, Gerris, Veerman en Abidin, submitted) om samen met de 2 'competentie'-items uit de NOSIK de volledige competentie schaal te kunnen berekenen. De competentieschaal meet de mate waarin de ouder het gevoel heeft onvoldoende vaardigheden en kundigheid te hebben in de omgang met het kind. Een voorbeelditem is "Ik doe mijn best mijn kind op te voeden, toch denk ik dat ik dat niet goed aan kan".

De 4 antwoordcategorieën variëren van sterk mee oneens (1) tot sterk mee eens (4). De betrouwbaarheid van de 17 items van de NOSIK is goed (Cronbach's alfa tussen .88 en .90). De betrouwbaarheid van de competentieschaal (7 items) varieerde van .81 tot .85. De schaalcores werden berekend door somming van de afzonderlijke itemscores.

4.2.7.10 *Werkstatus*

Om de werkstatus te bepalen, werd gevraagd in welke werk-, opleidings- of uitkerings-situatie iemand zich bevond. Antwoordopties waren: 'Geen werk', 'In een re-integratietraject', 'Studerend/in opleiding/cursus', 'Vrijwilligerswerk', 'Een betaalde fulltime baan', 'Een betaalde parttime baan', 'Een gesubsidieerde baan (zoals een ID-baan, Melkertbaan of WIW-baan)', 'Een eigen bedrijf', 'In de ziektewet' en 'Anders'. Deelnemers werden in dit onderzoek beschouwd als regulier werkend indien zij aangaven een voltijd, of deeltijd betaalde baan te hebben of een eigen bedrijf. Daarnaast is gekeken naar de mate van activering van de deelnemers. Er is hierbij onderscheid gemaakt tussen drie groepen; werkend (regulier werk, vrijwilligerswerk of een gesubsidieerde baan), geactiveerd (in een re-integratietraject of studierend/in opleiding/cursus) en tenslotte niet geactiveerd en niet werkend.

4.2.7.11 *Ontvangen begeleiding*

Aan de experimentele groep werd op het tweede en derde meetmoment (na 1 en 6 maanden) een open vraag gesteld omtrent de begeleiding die zij na de JOBS –training ontvangen hadden.

4.2.7.12 *Wensen omtrent begeleiding*

Aan de controlegroep werd op het eerste meetmoment gevraagd welke wensen zij hadden t.a.v. de begeleiding die zij kregen bij het zoeken van werk. Hiertoe werden de volgende 3 open vragen gesteld: 'Wat voor ondersteuning/begeleiding bij het zoeken naar werk heeft u ontvangen (van bijvoorbeeld de gemeente, het UWV of een andere instantie)?', 'Wat voor ondersteuning/begeleiding zou u graag willen bij het zoeken naar werk?' en 'Wie of welke instantie zou deze hulp moeten geven?'.

4.2.7.13 *Tevredenheid JOBS*

Aan de experimentele groep werd op het tweede en derde meetmoment een tweetal vragen gesteld over de tevredenheid over de JOBS-training ‘Hoe tevreden bent u over de JOBS-training?’ en ‘In welke mate heeft de JOBS-training u geholpen bij het zoeken van, of oriënteren op, werk?’. Deze vragen konden worden beantwoord op een vijfpunts- Likertschaal, met als schaalankers ‘niet’ tot ‘zeer’. De betrouwbaarheid varieerde van .63 tot .86.

4.2.8 *Statistische analyses*

Het effect van JOBS op werkherhvatting is nagegaan met behulp van Chi-square toetsen en het effect van de training op de overige variabelen is getoetst met GLM, (General Linear Model) de aangewezen analyse voor longitudinale datasets. Voor het in kaart brengen van de effecten (gecorrigeerd voor verschillen tussen de groepen op T1) zijn stapsgewijze regressieanalyses uitgevoerd.

4.3 **Resultaten**

4.3.1 *Analyse selectieve uitval*

Selectieve uitval is een indicator om te zien of de steekproef waar de analyses op gedaan zijn, representatief zijn voor de gehele doelgroep. Het kan namelijk zijn dat uitval uit het onderzoek meer voorkomt bij een bepaalde subgroep. Om na te gaan in hoeverre er sprake was van selectieve uitval, hebben we onderzocht in hoeverre het retourneren van vervolgvragenlijsten (tweede en derde lijst) gerelateerd was aan achtergrondkenmerken van de deelnemers en scores op de effectmaten bij de eerste vragenlijst.

Uit MANOVA analyses bleek dat er op het tweede meetmoment inderdaad sprake was van selectieve uitval ($F(10,40) = 2.59, p < .05$): deelnemers die de tweede vragenlijst terugstuurden waren hoger opgeleid ($F(1,49) = 10.40, p < .01$), hadden vaker een partner met een baan ($F(1,49) = 5.54, p < .05$), hadden iets minder kinderen ($F(1,49) = 3.32, p < .10$), ontvingen iets minder vaak een uitkering ($F(1,49) = 3.98, p < .10$), hadden iets meer werkervaring ($F(1,49) = 3.48, p < .10$) en ze waren iets minder lang werkloos geweest ($F(1,49) = 2.89, p < .10$) dan deelnemers die de 2^e vragenlijst niet terugstuurden. Ook op T3 was er sprake is van selectieve uitval; deelnemers die de derde vragenlijst terugstuurden waren hoger opgeleid ($F(1,24) = 10.29, p < .05$).

Samengevat kunnen we stellen dat de vrouwen die het hele onderzoek hebben meegedaan op basis van hun achtergrondkenmerken een iets minder grote afstand tot de arbeidsmarkt hadden dan de vrouwen die alleen de eerste vragenlijst invulden. De uitval was niet gerelateerd aan de groep waarin de vrouwen zaten (controlegroep vs. experimentele groep) of het beginniveau van de verschillende uitkomstmaten.

4.3.2 *Effecten op re-integratie en activering*

Zoals eerder beschreven hebben we de effecten van JOBS op verschillende criteria onderzocht: met betrekking tot de re-integratie (het vinden van werk), met betrekking tot activering (werkzoekgedrag en alle factoren die daar aan ten grondslag liggen) en tot slot op het gebied van de mentale gesteldheid (depressiviteit en van ouderlijke stress).

Uitstroom naar betaald werk

In tabel 4.2 staat het percentage weergegeven van de experimentele groep en de controlegroep dat een bepaalde werkstatus heeft behaald binnen een periode van 6 maanden. Onder betaald werk wordt fulltime of parttime werk verstaan (in loondienst, eigen onderneming of gesubsidieerd).

Uit de tabel valt af te lezen dat er in de experimentele groep niemand betaald werk heeft gevonden ten opzichte van 30% in de controlegroep. Deze vrouwen hadden een parttime baan (10%) een fulltime baan (10%) of waren een eigen bedrijf begonnen (10%). Geen van de deelnemers was gesubsidieerd aan het werk. Een Chi-kwadraat toets laat zien dat het verschil tussen de controlegroep en de JOBS-groep ook significant is ($X^2(1,46)=8,26, p<.00$). Wanneer we uitsluitend naar de uitkeringsgerechtigden van de controlegroep kijken, vinden we dat daar een kleiner deel een betaalde baan heeft gevonden dan in de totale controlegroep, namelijk 18%. Dit verschilt echter nog marginaal significant van de experimentele groep ($X^2(1,34)=4,44, p<.10$).

Werkstatus	A Experimentele groep (UG) N=23	B Controle groep (UG & NUG) N=24	A-B	C Selectie controlegroep (UG) N=14	A-C
Betaald werk	0%	30%	**	18%	*
Re-integratie traject	9%	26%		46%	**
Opleiding	13%	17%		27%	
Vrijwilligerswerk	17%	9%		18%	

Tabel 4.2 Percentage van de experimentele groep en de controle groep dat binnen een half jaar werk heeft of is geactiveerd.

UG= Uitkeringsgerechtigd

NUG= Niet uitkeringsgerechtigd

** Verschilt significant tussen de groepen bij $p<.05$

* Verschilt marginaal significant tussen de groepen bij $p<.10$

Activeringsbezigheden

Naast de resultaten over betaald werk staan in tabel 4.2 een aantal bezigheden vermeld die onder activering gerekend kunnen worden: deelnemen aan een re-integratietraject, een opleiding volgen of vrijwilligerswerk uitvoeren. We zien dat ook het percentage vrouwen dat geactiveerd is binnen 6 maanden hoger ligt in de controlegroep (en in de selectie uitkeringsgerechtigden van de controlegroep) dan in de JOBS-groep. Deze verschillen zijn in bijna alle gevallen niet significant. Alleen het aantal vrouwen dat aan een re-integratietraject deelneemt is significant hoger bij de uitkeringsgerechtigde vrouwen in de controlegroep (46%) dan bij de JOBS-groep (9%) ($X^2(1,34) 6,15, p=.02$).

Inkaderen re-integratie resultaten

Om de uitkomsten over re-integratie beter te kunnen inkaderen, hebben we gebruik gemaakt van een uitstroomcurven naar werk en wegens overige redenen. Deze zijn geschat met behulp van een databestand van Rotterdamse bijstandsgerechtigden (zie paragraaf 4.2.6). Analyses met de kenmerken van de groep jonge moeders in Arnhem en Rheden laten zien dat wanneer zij geen extra begeleiding krijgen naast de gangbare begeleiding voor bijstandsgerechtigden², het verwachte uitstroompercentage binnen een half jaar op 6,7 procent ligt. Wanneer we dit naar de omvang van de steekproef in onderhavig onderzoek vertalen zouden we verwachten dat er 3 van de 40 vrouwen uitstromen uit de uitkering binnen een half jaar. In de Rotterdamse data set stromen in heel 2005; 906 jonge moeders uit de uitkering. Hiervan stromen er maar 157 uit doordat ze een baan gevonden hebben. Vertaald naar de 40 vrouwen in Arnhem en Rheden zal er dus hooguit 1 een baan vinden. Op de korte termijn van een half jaar vinden we voor JOBS geen effecten, terwijl bij een reguliere aanpak een klein effect te verwachten zou zijn. Hierbij moet ook worden opgemerkt dat de vrouwen in de data set van Rotterdam allemaal sollicitatieplicht hebben. Dit is bij de groep jonge moeders in Arnhem en Rheden niet bij alle vrouwen het geval, waardoor er in Arnhem en Rheden waarschijnlijk minder vrouwen daadwerkelijk uitstromen dan verwacht op basis van de uitstroomcurven op basis van de Rotterdamse gegevens. Hierdoor moeten we het verwachte effect waarbij een reguliere aanpak gehanteerd is naar beneden bijstellen. Aangezien van de vrouwen met sollicitatieplicht maar 1 van de 40 zal uitstromen, zal dit zonder sollicitatieplicht waarschijnlijk minder zijn. Dit komt overeen met het resultaat dat we voor JOBS gevonden hebben.

De dataset biedt ook de mogelijkheid om naar de toekomst te kijken. Na een periode van 1 jaar wordt geschat dat er 5 vrouwen (waarvan waarschijnlijk 1 naar werk) uitstromen wanneer zij geen extra begeleiding krijgen. Na 5 jaar kan een uitstroom van 19 vrouwen (waarvan waarschijnlijk 4 naar werk) worden verwacht. Het lijkt erop dat een langer durende onderzoeksperiode essentieel is om effecten op dergelijke harde effectmaten aan te tonen bij deze doelgroep.

Wanneer we kijken naar de langere termijn gegevens met betrekking tot de werk en uitkeringsstatus van de deelnemers over de periode van 13 maanden (tot 1 januari 2007) blijken inderdaad meer vrouwen een baan te hebben gevonden. Acht deelnemers hebben een betaalde baan gevonden, hetgeen in 6 gevallen ook heeft geleid tot het stopzetten van de uitkering (hiervan ontvangt één persoon nog een gedeeltelijke uitkering). In totaal blijken 12 deelnemers (30%) uit de uitkering te zijn, waarvan 6 vrouwen zijn uitgestroomd wegens andere redenen zoals samenwonen of verhuizing. Wanneer we dit vergelijken met de gegevens uit Rotterdam zien we dat dit aantal ruim 2 keer zo hoog ligt dan verwacht wanneer de vrouwen alleen reguliere begeleiding zouden krijgen (de verwachting is 5 vrouwen binnen 1 jaar uitgestroomd, waarvan 1 naar werk).

Ook blijkt dat van de 9 de vrouwen uit de gemeente Rheden die niet deelnamen aan het onderzoek omdat zij geen kinderen onder de 5 jaar hadden maar wel de JOBS-training hebben bijgewoond er 7 binnen een half jaar (tot mei 2006) aan het werk waren. Over de 6 vrouwen uit de gemeente Arnhem zijn deze gegevens helaas niet beschikbaar. Dit suggereert dat JOBS bij een iets minder zware doelgroep (vrouwen met schoolgaande kinderen) wel binnen een half jaar effecten boekt.

² Deze begeleiding bestaat hoofdzakelijk uit gesprekken met een consultant van de sociale dienst, en al deze vrouwen waren sollicitatieplichtig.

Werkzoekgedrag en beïnvloedende factoren

Door middel van GLM is gekeken of factoren die aan het vinden van werk voorafgaan (werkzoekactiviteiten werkzoekintentie, de attitude ten opzichte van werken en werk zoeken en self-efficacy met betrekking tot het zoeken en vinden van werk) zijn veranderd over de tijd en of er daarin verschillen zijn tussen beide groepen. De uitkomsten van deze analyses staan weergegeven in tabel 4.3.

	A Experimentele groep (UG)N=40			B Controle groep totaal (UG en NUG)N=27			1-2-3	1-2	1-3	2-3
	Gem(sd) T1	Gem(sd) T2	Gem(sd) T3	Gem(sd) T1	Gem(sd) T2	Gem(sd) T3				
Werkattitude	4,05(.59)	4,25(.56)	4,17(.66)	3,80(.88)	3,86(.83)	4,01(.71)			#	*
Werkzoekattitude	3,20(.58)	3,26(.51)	3,14(.54)	3,11(.64)	2,93(.78)	3,15(.57)				
Self efficacy	3,19(.64)	3,24(.81)	3,29(.75)	3,28(.63)	3,31(.62)	3,34(.61)				
Ervaren bezwaren	2,80(.65)	2,76(.88)	2,88(.65)	2,70(.80)	2,75(.81)	2,59(.88)				*
Omgaan met te- genslag	3,45(.82)	3,68(.91)	3,59(.83)	3,59(.83)	3,40(.88)	3,59(.94)	*			**
Werkzoekintentie	2,78(.94)	2,84(.86)	2,50(.92)	2,55(.93)	2,42(.9)	2,51(.97)			#	*
Werkzoekgedrag	2,21(.74)	2,64(.65)	2,25(.74)	2,61(1.06)	2,47(.94)	2,33(1.07)	##	**		## *

Tabel 4.3 Gemiddelden en standaarddeviaties per meetmoment op de verschillende activeringsmaten voor de experimentele groep en de controlegroep

UG= Uitkeringsgerechtigd; NUG= niet uitkeringsgerechtigd

** Daling/stijging over de tijd verschilt significant tussen de groepen bij $p < .05$; of marginaal significant bij * bij $p < .10$

Verschilt significant over de tijd bij $p < .05$; of marginaal significant bij # bij $p < .10$

T1= Meting 1 voor de training, T2= 1 maand na T1, T3= 6 maanden na T1

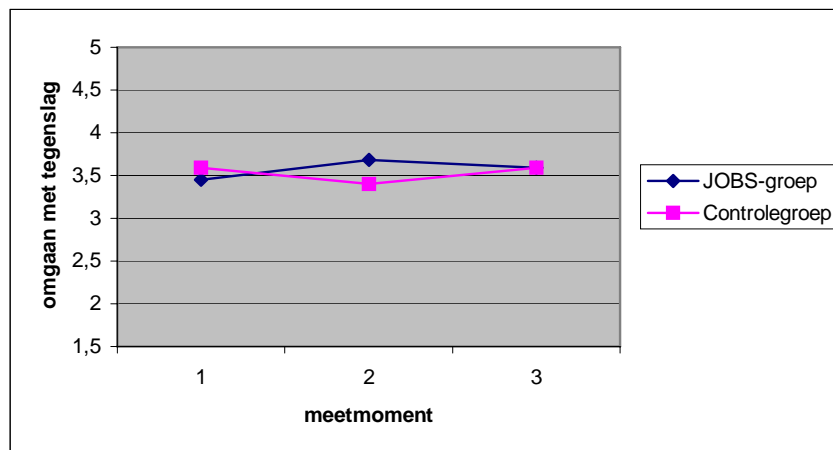
Verschillen over de tijd: korte en lange termijn effecten

Wanneer beide condities worden samengenomen, blijken werkzoekgedrag (activiteiten), werkzoekintentie en werkattitude te veranderen over de tijd. Bij werkzoekgedrag betreft het een significante daling, die zich voornamelijk manifesteert tussen meetmoment 2 en 3 ($F(1,44) = 7.35, p < .01$). Bij werkzoekintentie en werkattitude kunnen we alleen een trend vaststellen. De werkzoekintentie neemt marginaal significant af tussen meetmoment 1 en 3 ($F(1,41) = 3.03, p < .10$). Bij de attitude ten opzichte van werk kunnen we tussen meetmoment 1 en 3 een stijgende trend constateren ($F(1,44) = 3.45, p < .10$). Op de overige concepten zijn geen verschillen gevonden over de tijd binnen de periode van één maand of een half jaar.

Overall, zijn de bijstandsmoeders over de loop van 6 maanden dus minder van plan om werk te zoeken, zoeken zij ook daadwerkelijk minder actief naar werk, maar zijn zij wel positiever ten opzichte van werk geworden.

Verschillen tussen de groepen: omgaan met tegenslag

Het kunnen omgaan met tegenslagen bij het zoeken naar werk vertoont een enigszins grillig verloop in zowel de controlegroep als de experimentele groep. In de controlegroep zien we dat de deelnemers in de loop van een maand verwachten beter met obstakels te kunnen omgaan dan bij de vrouwen uit de controlegroep, waar deze verwachting zelfs is gedaald. Tussen 1 maand en 6 maanden zien we echter dat het omgaan met tegenslagen in de experimentele groep weer afneemt (al blijft het niveau boven het niveau wat de deelnemers voorafgaand aan de training hadden), terwijl het in de controlegroep juist toeneemt (waarmee de deelnemers terug zijn op hun beginniveau voorafgaand aan de training). Deze verandering tussen 1 en 6 maanden is significant verschillend tussen de groepen ($F(1,44) = 7.00, p < .01$). Een grafische weergave van dit effect is te vinden in grafiek 4.1.

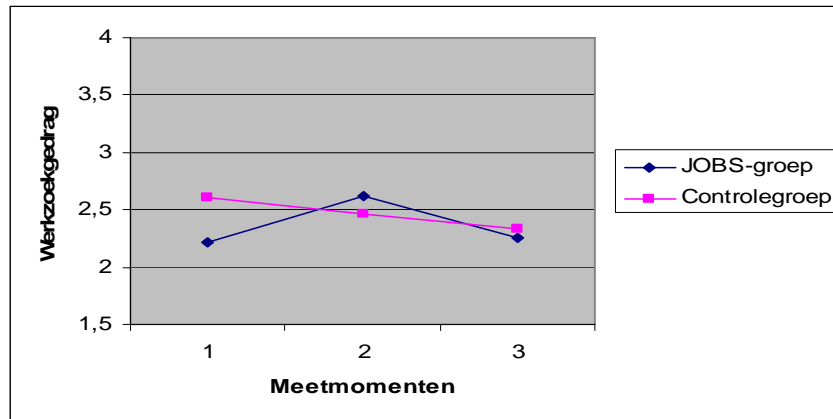

Grafiek 4.1: De mate van het kunnen omgaan met tegenslag over de 3 meetmomenten heen voor de experimentele groep (JOBS) en de controlegroep

Op de korte termijn zien we een trend dat JOBS effectiever is met betrekking tot het omgaan met tegenslag. Dit effect beklijft echter niet; op de lange termijn is JOBS minder effectief in het versterken van het probleemoplossend vermogen (omgaan met tegenslag) dan de reguliere aanpak.

Verschillen tussen de groepen: werkzoekgedrag

De activiteiten die moeders ondernemen om werk te zoeken (werkzoekgedrag) in de loop van een half jaar, verschillen significant tussen de beide condities. In de controlegroep neemt dit gedrag gelijkmatig over de tijd af. Bij de experimentele groep zien we echter binnen een maand een toename in de activiteiten, terwijl er na deze maand weer een lichte daling is te zien (de mate van het werkzoekgedrag blijft wel boven het niveau ten tijde van de eerste meting). De daling in de werkzoekactiviteiten binnen een maand is sterker in de controlegroep dan in de experimentele groep ($F(1,53) = 9.41, p < .01$). De veranderingen in het werkzoekgedrag tussen één maand en zes maanden zijn niet significant verschillend tussen de groepen. Een grafische weergave van dit effect is te vinden in grafiek 4.2.

Grafiek 4.2: De mate van werkzoekgedrag over de 3 meetmomenten heen voor de experimentele groep (JOBS) en de controlegroep

Op de korte termijn behaalt JOBS dus betere resultaten dan de controlegroep wat betreft werkzoekgedrag.

Overige verschillen tussen de groepen

Naast deze significante effecten zijn er een aantal marginaal significante effecten zichtbaar. De ervaren bezwaren bij het zoeken naar werk zijn op de langere termijn (na een maand) toegenomen in de experimentele groep, terwijl de controle groep een daling laat zien ($F(1,44) = 3.68, p < .10$). De houding ten opzichte werken zoeken is op de lange termijn sterker toegenomen in de controleconditie ($F(1,44) = 2.93, p < .10$), maar het absolute niveau in de experimentele groep na 6 maanden is vrijwel gelijk.

Op de overige factoren die ten grondslag liggen aan het vinden van een baan, zijn geen verschillen gevonden tussen de experimentele en controle groep binnen de periode van één maand of een half jaar. Samenvattend kunnen we stellen dat de JOBS training alleen effectiever is dan de controlegroep wat betreft de werkzoekactiviteiten op de korte termijn.

Wanneer we alle analyses op werkzoekgedrag en beïnvloedende factoren corrigeren voor achtergrondvariabelen, zien we dat het gevonden effect op omgaan met tegenslag blijft bestaan: na één maand zijn vrouwen uit de controlegroep beter geworden in het omgaan met tegenslag ($\beta = -.32, p < .10$) terwijl dit de experimentele groep optreedt binnen één maand ($\beta = .32, p < .10$). De effecten op werkzoekgedrag zijn echter niet meer significant. Daarnaast komen er 2 nieuwe significante effecten uit in het voordeel van de experimentele groep; zij vertonen een sterkere stijging in hun attitude ten opzichte van werk ($\beta = .28, p < .10$) en werk zoeken ($\beta = .38, p < .05$) binnen een maand.

4.3.3 *Effecten op mentale gesteldheid*

Om zicht te krijgen op de mentale gesteldheid van de moeders die van belang is voor re-integratiekansen en het welzijn van de kinderen is in dit onderzoek gekeken naar de mate van depressie, opvoedingstress en de competentiebeleving over de opvoeding. Met behulp van GLM is bekeken of er op deze concepten veranderingen over de tijd en tussen de condities zijn waar te nemen (zie tabel 4.4).

Bij de mate van stress die de moeders met betrekking tot de opvoeding ervaren zien we over de 3 meetmomenten heen ook een significant verschil tussen beide condities ($F(2,86) = 4.11, p < .02$). De experimentele conditie stijgt in de ervaren opvoedingstress, terwijl deze in de controlegroep afneemt. Dit effect doet zich ook voornamelijk op de lange termijn voor; in de periode na één maand ($F(1,44) = 8.47, p < .01$). JOBS behaalt dus geen positieve effecten met betrekking tot het verminderen van 'opvoedingstress'.

Daarnaast vinden we een trend met betrekking tot de ervaren competentie: deze neemt over de tijd af in de controle conditie, terwijl in de experimentele conditie een toename is te zien. Dit effect is vooral duidelijk zichtbaar tussen het tweede en derde meetmoment ($F(1,44) = 3.22, p < .10$). In de JOBS-groep zien we dus een trend dat vrouwen zich dus in de loop van een half jaar steeds competentier voelen over hun kwaliteiten als opvoeder, terwijl dit gevoel in de controle conditie afneemt.

Op depressie hebben we geen verschillen over de tijd (geen significante daling of stijging) of tussen de condities gevonden.

	A Experimentele groep (UG)N=40			B Controle groep totaal (UG en NUG)N=27			1-2-3	1-2	1-3	2-3
	Gem(sd) T1	Gem(sd) T2	Gem(sd) T3	Gem(sd) T1	Gem(sd) T2	Gem(sd) T3				
Depressie	1,65(.60)	1,55(.49)	1,52(.66)	1,77(.76)	1,70(.60)	1,62(.82)				
Opvoedstress	1,59(.59)	1,55(.46)	1,85(.71)	1,69(.56)	1,68(.56)	1,50(.47)	**		*	**
Opvoedcompetentie	1,51(.64)	1,49(.53)	1,73(.71)	1,80(.80)	1,69(.68)	1,61(.63)				*

Tabel 4.4 Gemiddelden en standaarddeviaties per meetmoment op de verschillende mentale gezondheidsmaten voor de experimentele groep en de controlegroep

UG= Uitkeringsgerechtigd; NUG= niet uitkeringsgerechtigd

** Daling/stijging over de tijd verschilt significant tussen de groepen bij $p < .05$; of marginaal significant bij * bij $p < .10$

Verschilt significant over de tijd bij $p < .05$; of marginaal significant bij # bij $p < .10$

T1= Meting 1 voor de training, T2= 1 maand na T1, T3= 6 maanden na T1

Wanneer we corrigeren voor achtergrondvariabelen zien we dat het effect op competentie wegvalt en dat het effect op stress blijft gehandhaafd. In de experimentele groep zien we dat de toename in stress na een half jaar groter is dan in de controle groep. Daarnaast vinden we één nieuw effect en een nieuwe trend. Over de loop van de eerste maand neemt stress meer toe in de controlegroep ($\beta = -.34$, $p < .05$) dan in de experimentele groep. Daarnaast vinden we een additionele trend voor depressie: in de controle groep zien we een grotere stijging in depressieve gevoelens ($\beta = -.30$, $p < .10$). Wanneer we corrigeren voor de verschillen tussen beide groepen bij aanvang vallen effecten in het voordeel van de experimentele groep voor competentiebeleving weg, maar behaalt de experimentele groep wel betere resultaten met betrekking tot depressie en stress op de korte termijn.

4.3.4 *Tevredenheid over JOBS*

We hebben ook gekeken naar de tevredenheid van de deelnemers over het JOBS programma. Na 1 maand gaf 86,7% van de deelnemers aan dat ze tevreden waren over het JOBS programma. Daarnaast gaf 70% aan dat ze geholpen waren door de training bij het zoeken naar, of oriënteren op, werk. Uit de opmerkingen van de deelnemers in de vragenlijst blijkt bovendien dat zij erg tevreden waren over de training. Het gaf hen het gevoel dat ze er niet alleen voor stonden en zij niet de enige waren met deze problemen. Verder werd genoemd dat mensen door de training gemotiveerd werden, hun zelfvertrouwen groeide en hun positieve eigenschappen benadrukt werden. Als verbeterpunt geven enkele deelnemers aan dat ze graag begeleiding zouden krijgen na afloop van de training. Nu hadden sommigen het gevoel dat ze er alleen voorstonden na deze week.

4.4 **Conclusie**

Het effectiviteitsonderzoek laat zien dat JOBS voor moeders met kinderen onder de 5 jaar binnen een half jaar niet effectiever was met betrekking tot het vinden van werk in vergelijking met de reguliere begeleiding. De controle groep behaalde hier zelfs betere resultaten. Wel zijn er indicaties dat voor de groep moeders met schoolgaande kinderen JOBS binnen een half jaar zeer effectief is met betrekking tot het vinden van een baan. Verder zien we binnen een jaar (13 maanden) dat 30% van de JOBS groep uit de uitkering is gestroomd en 20% werk heeft gevonden. Hoewel deze lange termijn gegevens niet meer met de controlegroep te vergelijken waren, laat een schatting op basis van econometrische modellen zien dat een dergelijk percentage ruim 2 keer zo hoog is dan kan worden verwacht wanneer deze moeders de reguliere aanpak kregen.

JOBS effectiever is dan de controle groep wat betreft werkzoekactiviteiten op korte termijn. De werkzoekactiviteiten binnen de eerste maand stijgen in JOBS-groep, terwijl deze dalen in de controlegroep. Voorts is het overgrote deel van de deelnemers tevreden of zeer tevreden met JOBS (87%) en voelen de moeders zich wel of zeer geholpen door JOBS bij het zoeken naar werk (70%). De controle groep blijkt echter effectiever met betrekking tot het omgaan met tegenslag op de lange termijn en de ervaren opvoedingsstress op de korte termijn.

Mogelijke verklaringen voor de gevonden resultaten

Uit de literatuur blijkt dat bijstandmoeders zeer gemotiveerd zijn om op termijn een baan te vinden en de bijstand te verlaten. Ongeveer 2/3 van deze moeders wil graag een baan, meestal niet nu, maar wel op termijn. De uitkomsten van onderhavig onderzoek lijken hierbij aan te sluiten aangezien de eerste re-integratie effecten pas na een half jaar zichtbaar worden. Uit de ervaringen met de JOBS trainingen weten we ook dat de vrouwen plannen hebben gemaakt voor de toekomst (vanaf de tweede trainingsdag), waarvan veel plannen met betrekking tot werken niet in de directe toekomst lagen. Hopelijk hebben vrouwen door de training wel beter nagedacht over wat ze wilden en is de kans groter dat ze op een werkplek terecht zijn gekomen die echt bij ze past, waardoor de kans op terugval in de bijstand mogelijk kleiner wordt.

Het feit dat het werkzoekgedrag afneemt beide groepen afneemt na een maand is een te verwachten tendens, zeker op de langere termijn wanneer meer vrouwen werk hebben gevonden of andere activiteiten uitvoeren (opleiding, vrijwilligerswerk). Hierdoor verliezen zaken als werkzoekintentie en werkzoekgedrag hun relevantie. Aangezien meer vrouwen in de controlegroep werk hebben gevonden binnen een half jaar is het niet vreemd dat het werkzoekgedrag in deze groep ook het meest sterk afneemt.

Aandachtspunten voor het inzetten van JOBS bij bijstandsmoeders

Wanneer andere gemeenten overwegen JOBS in te zetten bij deze doelgroep is het van belang kinderopvang te regelen voor deze, veelal alleenstaande, vrouwen. De aanwezigheid bij de training (in bijna alle gevallen zonder de aanwezigheid van hun kinderen) was voor de meeste vrouwen al een 'prestatie'. Voor veel vrouwen was het de eerste keer dat zij de verzorging van hun kind of kinderen een weeklang hadden uitbesteed aan anderen. Aangezien hierop was geanticipeerd door de projectgroep hebben beide gemeenten kinderopvang aangeboden aan de vrouwen. Dit is een belangrijke randvoorwaarde voor het doen slagen van een JOBS-training bij deze doelgroep.

Kanttekeningen en suggesties voor vervolgonderzoek

We kunnen concluderen dat het inzetten van JOBS in de toekomst bij werkloze vrouwen met kinderen tot 5 jaar een zinvolle interventie is, maar dat re-integratie-effecten pas binnen een jaar kunnen worden verwacht. In eventueel vervolgonderzoek is een langere onderzoeksperiode (dan 6 maanden) van belang om effecten op het gebied van re-integratie te kunnen vaststellen.

Uit recent onderzoek (Blonk, 2006) blijkt dat sollicitatieplicht een sterke voorspeller is van het vinden van werk. Aangezien bekend is dat gemeenten zeer verschillend omgaan met het vrijstellen van de sollicitatieplicht bij alleenstaande ouders (SZW, 2006) is het ook aan te bevelen om de sollicitatieplicht, of de afspraken daaromtrent tussen de bijstandsmoeder en de gemeente, goed te registreren.

Daarnaast zal in eventueel vervolgonderzoek moeten worden geprobeerd een gerandomiseerd effectonderzoek op te zetten. Een van de kanttekeningen bij dit onderzoek is namelijk dat het een quasi-experimenteel design kende waardoor het toeschrijven van effecten aan een bepaalde behandeling met minder zekerheid kan worden gedaan dan bij een gecontroleerde studie. Daarbij is het goed registeren van de begeleiding die beide groepen ontvangen een aandachtspunt. Zeker bij dit type interventieonderzoek (zonder gerandomiseerd design), is het voor een juiste interpretatie van de resultaten van belang goed zicht te hebben op de inhoud van ontvangen begeleiding in de verschillende onderzoeksgroepen. Hoewel in huidig project, zowel bij de experimentele groep als de controlegroep, de begeleiding in de vragenlijst aan bod kwam, hebben we voor de controlegroep echter geen gedetailleerd zicht op de begeleiding die deze groep ontving.

Tot slot moeten we een opmerking plaatsen over de generaliseerbaarheid van de gegevens. Deze gegevens zijn verzameld in 2005 & 2006 in de regio Arnhem en Rheden onder een door de gemeente samengestelde steekproef bijstandsmoeders (deze steekproef is niet willekeurig uit het hele bestand geselecteerd). Daarnaast bleek er in dit onderzoek sprake van selectieve uitval: de vrouwen die het hele onderzoek hebben meegedaan hadden een iets minder grote afstand tot de arbeidsmarkt dan de oorspronkelijke groep. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen dus niet zondermeer worden gegeneraliseerd naar andere gemeenten en andere jaren, waarin mogelijk beleid, regelgeving en werkgelegenheid anders zijn.

5 Literatuur

Aalbers- van Leeuwen, M.; van Hees, L. en Hermans, J. (2002). Risico- en protectieve factoren in moderne gezinnen: reden tot optimisme of reden tot pessimisme? *Pedagogiek*, 22, 41-54.

Amesty, F.H. en Krauss Whitbourne, S. (2001). Work and motherhood: Transition to parenthood and woman's employment. *Journal of Genetic Psychology*, 149, 111-118.

Barnaby, S., & Manney, S. (2001) *Life Skills Planning: Manual*. Michigan Prevention Research Center, University of Michigan.

Beurs, E. de, Dyck, R. van, Marquenie, L.A., Lange, A., & Blonk, R.W.B. (2001). De DASS: Een vragenlijst voor het meten van depressie, angst en stress. *Gedragstherapie*, 34, 35-53.

Blonk, R.W.B. *Job Finding among Long Term Unemployed*. Presentation on the International Workshop on the Consequences of Unemployment, Leuven (Belgium), 8 September 2006.

Blonk, R.W.B., & Brenninkmeijer, V. (2005). Experimenteren in activering. In E. de Vos, J. van Genabeek (Eds.), *Verraderlijk effectief: Prestatiemeting van re-integratie en activering deel 2* (pp. 141-163). Amsterdam: PlantijnCasparie.

Bogenschneider, K. & Steinberg, L. (1994). Maternal employment and adolescents academic achievement: a developmental analysis. *Sociology of Education*, 67;60-77.

Brenninkmeijer, V., Cremer, R., Blonk, R. (2005). Werken met de SKILLS-interventies. *Overzicht van een onderzoekslijn*. TNO rapport, Hoofddorp.

Caplan, R.D., Vinokur, A.D., & Price, R.H. (1997). From job loss to reemployment: field experiments in prevention-focused coping. In G.W. Albee & Th. P. Gullotta (Eds.), *Primary prevention works. Issues in children's and families' lives, Vol. 6*, pp. 341-379. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications.

Elder, G.H., Jr. en MacInnis, D.J. (1983). Achievement imagery in woman's lives from adolescence to childhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 394-404.

Ewer, P.A.; Crimmins, E. en Oliver, R. (1979). An analysis of the relationship between husband's income, family size, and wife's employment in the early stages of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 41, 727-738.

Fuegen, K.; Biernat, M.; Haines, E. & Deaux, K. (2004). Mothers and fathers in the workplace: how gender and parental status influence judgements of job-related competence. *Journal of Social Issues*, 60, 737-754.

Firth-Cozen, J. (1992). The role of early family experiences in the perception of organizational stress: fusing clinical and organizational perspectives. *Journal of occupational and organizational psychology*, 65, 61-75.

Flanagan, C.A. (1990). Change in the family work status: Effects on parent-adolescent decision making. *Child Development*, 61 (1), 163-177.

Galambos, N.L. en Silbereisen, R.K. (1987). Income change, parental life outlook, and adolescent expectations for job success. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 141-149.

Hanish, K.A. (1999). Job loss and unemployment research from 1994 to 1998: A review and recommendations for research and intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 188-220.

Hekelaar, A., Zwinkels, W. & Braat, A. (2006). *De juiste klant op het juiste traject; een onderzoek naar de netto-effectiviteit van het Rotterdamse re-integratiebeleid voor het ontwikkelen van klantprofielen*. Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Rotterdam & TNO, Hoofddorp.

Houtte, M. van (1998). Het welbevinden van adolescenten met een buitenhuiswerkende moeder. *Tijdschrift voor sociologie*, 19, 149-171.

Knijf, T. en Wel, F. van (1999). *Zorg voor de kost: Alleenstaande moeders en de nieuwe bijstandswet*. Amsterdam: SWP Publishers.

Lee, R.E. (1984). When midcareer mothers first return to work: counselling concerns. *Journal of counseling and Development*, 63, 35-39.

Lupton, D., en Schmied, V. (2002). "The right way of doing it all": First-time Australian mothers' decisions about paid employment. *Women's Studies International Forum*, 25(1), 97 – 107.

Malen, E.A. en Stroh, L.K. (1998). The influence of gender on job loss coping behavior among unemployed managers. *Journal of Employment Counseling*, 35, 26-39.

Marchand, M.H., (2003) *Emancipatie op een zijspoor? Tweede nationale rapportage inzake de implementatie van het VN Vrouwenverdrag*. Universiteit van Amsterdam.

McLoyd, V.C. (1989). Socialization and development in a changing economy: The effects of paternal job and income loss on children. *American Psychologist*, 44(1), 293-302.

McVicar, A. (2003). Integrative literature reviews and meta-analyses: Workplace stress in nursing: a literature review. *Journal of advanced nursing*, 44, 633-642.

Meichenbaum, D. (1985). *Stress inoculation training*. New York: Pergamon Press.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. *Brief van Staatsecretaris van Hoof aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, juli 2006, Den Haag.

Paterson, W.A. (2001). *Unbroken homes: single-parent mothers tell their stories*. New York: Hayworth Press.

Peeters, J., & Woldringh, C. (1993). *Leefsituatie van kinderen tot 12 jaar in Nederland*. Nijmegen: ITS.

Perrucci, Perruci, en Targ, (1997). Gender differences in the economic, psychological and social effects of plant closings in an expanding economy. *Social Science Journal*, 34, 217-233.

Ploeg, J.D. van der, & Scholte, E.M. (1990). *Lastposten of slachtoffers van de samenleving?* Rotterdam: Lemniscaat b.v.

Portegijs, W., Boelens, A. en Keuzenkamp, S. (2002). *Emancipatiemonitor 2002*. Den Haag: SCP en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Portegijs, W., Boelens, A. en Oltshoorn, L. (2004). *Emancipatiemonitor 2004*. Den Haag: SCP en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

SZW, 2005. Meerjarenbeleidsplan Emancipatie 2006-2010. *Emancipatie: Vanzelfsprekend, maar het gaat niet vanzelf!* www.minszw.nl

TNO (2005). *Werkboek Lifeskills training*. TNO, Hoofddorp.

Vandell, D.L. en Ramanan, J. (1992). Effects of early and recent maternal employment on children from low-income families. *Child development*, 63, 938-949.

Van Hooft, E.A.J., Born, M.Ph., Taris, T.W., & Van der Flier, H. (2002). Culturele verschillen in werkzoekgedrag: Motivationale factoren en belemmeringen bij het zoeken naar werk [Cultural differences in applicant behavior: Motivational factors explaining job search]. *Gedrag & Organisatie*, 15(1), 52-71.

Van Ryn, M., & Vinokur, A.D. (1992). How did it work? An examination of the mechanisms through which an intervention for the unemployed promoted job-search behavior. *American Journal of Community Psychology*, 20, 577-597.

Vinokur, A.D, Van Ryn, M., Gramlich, E.M., & Price, R.H. (1991). Long-term follow-up and benefit-cost analysis of the JOBS Program: A preventive intervention for the unemployed. *Journal of Applied Psychology*, 76(2), 213-219.

Verbrugge, L.M. (1983). Multiple Roles and Physical Health of Women and Men. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(1), 16-30.

Vriens, J., & Hogervorst, C. (1997). *Arbeidskansen voor alleenstaande ouders*. Eindhoven: Gemeente Eindhoven.

Walzer, Susan (1997). Contextualizing the employment decisions of new mothers. *Qualitative Sociology*, 20, 211-227.

Wel, F. van, & Knijn, T. (2000). *Alleenstaande ouders over zorgen en werken*. Amsterdam: SWP Publishers.

Wel, F. van, & Knijn, T. (2001). The Labor market orientation of single mothers on welfare in the Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, 63, 804-815.

Zick, C.D., Bryant, W.K., en Österbacka, E. (2001). Mothers' employment, parental involvement, and the implications for intermediate child outcomes. *Social Science Research*, 30, 25-49.